

Jaargang 20
Nummer 2
2010
7 euro

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

Periodiek over landschapsarchitectuur, ruimtelijke planning en sociaal-ruimtelijke analyse

TOPOS

STRAATLEVEN

Inhoud

Artikelen

Publiek versus privaat op straat 08

Rianne van Melik

Where the crows turn around 13

Lin Skaufel, Oliver Schulze

Nachtleven 16

Paul Baartmans

Stiekem tuinieren is pas populair! 22

Marieke de Keijzer

De straat vertelt waar je bent 28

Henk Hartzema

En Publique 36

Ricky van Lingen

Het nieuwe straatleven: terug
van weg geweest?

Lia Karsten

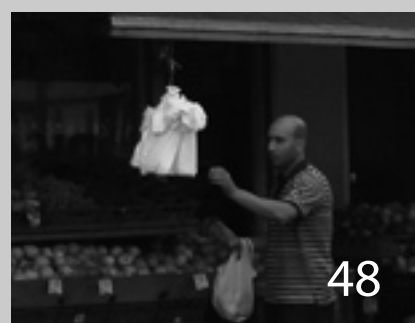
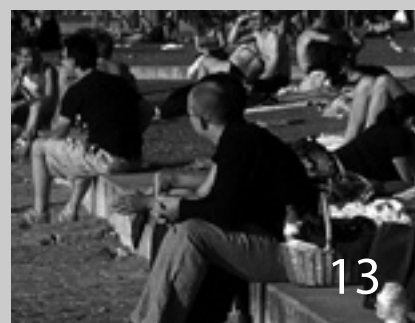
"Je kan hier allerlei mensen tegenkomen" 48

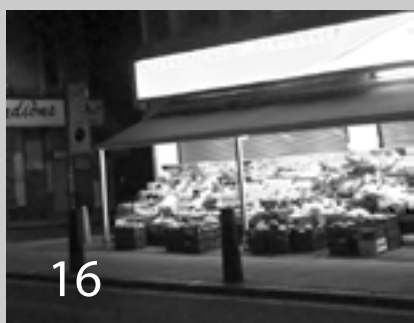
Karin Peters

Interview

Ontwerpen als de rattenvanger 32
van Hamelen

Kamiel Klaasse

Rubrieken

05 Redactioneel
Ricky van Lingen

06 Caperton
Flore Bijker

27 Column
Kristof Van Assche

35 De Plannerprins

43 Mooi
Peter Davids

51 Boeken

Onderwijs

44 A working landscape for New Orleans
Peter Hermens, Jaap van der Salm, Chris van der Zwet

DETACHERING – WERVING & SELECTIE VOOR EEN CARRIÈRE MET PERSPECTIEF

Heb je één van de onderstaande achtergronden:

- Landschapsarchitectuur
- Stedenbouw
- Ruimtelijke planning
- Waterbeheer en Bodemkunde
- Geo-informatiekunde

Dan kunnen wij het volgende bieden:

- Een diversiteit aan functies (tijdelijk / vast)
- Goede arbeidsvoorwaarden
- Aanvullende cursussen en trainingsprogramma's

Nieuwland Groen & Milieu, Detacheringen

Plantsoen 15, 6700 AM Wageningen

t 0317 421711, f 0317 425046

e gemedetachering@nieuwland.nl

i www.nieuwland.nl

Nieuwland

Ben jij al studentlid?

Jouw contact met de vakwereld

De NVTL is een open vereniging, die een platform vormt voor contacten binnen de Tuin- en Landschapsarchitectuur. De NVTL houdt je op de hoogte van ontwikkelingen en actualiteiten binnen het vakgebied. Prijsvragen, symposia, tentoonstellingen en congressen:

JE HOORT HET VIA DE NVTL...

De NVTL organiseert o.a. lezingen, workshops en excursies waar je als student T&L (tegen gereduceerd tarief) aan kunt deelnemen. Deze bijeenkomsten bieden een unieke mogelijkheid om contacten te leggen met het beroepsveld.

Je ontvangt bovendien:

Blauwe Kamer hét tijdschrift voor landschapsontwikkeling en stedenbouw t.w.v. € 59,-

Het Kanaal de emailkrant van de NVTL,

Plan0 gids gids voor planning en ontwerp,

Het Landelijk Dagblad.

Maak daarom óók contact met de vakwereld en word lid van de NVTL. Je bent al een jaar lang lid voor euro 62,- (studententarief 2007-2008) + éénmalig inschrijfgeld € 12,50.

Vraag informatie aan op 020 - 427 55 90
of kijk op www.nvtl.nl

NVTL / nederlandse vereniging voor
tuin- en landschapsarchitectuur
netherlands association
for landscape architecture

Straatleven

Een middelbare scholier over zijn studiekeuze horen zeggen: "Ik weet wat ik wil studeren. Landschapsarchitectuur of ruimtelijke planning, in ieder geval iets met mensen!" Dat is mijn wens voor het vakgebied zoals ik in mijn vorige redactioneel in het nummer 'Iets met mensen' beschreef.

Stel je nu eens voor dat diezelfde middelbare scholier daadwerkelijk landschapsarchitectuur en ruimtelijke planning is gaan studeren.

Die scholier, inmiddels student, probeert nu op een verjaardag aan haar tante uit te leggen wat ze nu eigenlijk studeert.

Al snel grijpt ze terug op de welbekende uitleg: "Eigenlijk hetzelfde als een architect, maar dan alles in de buitenruimte, alles behalve de gebouwen."

In dit nummer van Topos vragen wij ons af wat er eigenlijk gebeurt in dat alles behalve die gebouwen, in de ruimte tussen de gebouwen. Wat en wie leeft er nu eigenlijk daar in die straten?

De wie vraag geeft gelukkig voor die studente al aan, dat landschapsarchitectuur en ruimtelijke planning inderdaad iets met mensen te maken heeft. Zo beschrijft M. De Keijzer in haar artikel hoe mensen door middel van stiekem tuinieren ofwel 'guerilla gardening' het heft in eigen handen nemen. In het artikel naar aanleiding van het Symposium 'En Publique' wordt besproken hoe je burgers kan betrekken in planprocessen door middel van participatie. R. van Melik buigt zich ook over de vraag hoe je burgers en bedrijven meer kunt betrekken bij de publieke ruimte en buigt zich over de verhouding tussen publiek en privaat. NL architects stelt zelf altijd de menselijke interactie centraal in hun ontwerpen zo blijkt uit een interview dat Topos met hen hield.

De wat vraagt speelt echter ook een belangrijke rol in dit nummer en gaat meer over wat er nu gebeurt op straat. Zo vraagt L. Karsten zich af wat zich afspeelt op straat en wat er gebeurt is met het buurt leven. H. Kartzema beschrijft hoe de wegenstructuur niet op de groei van steden wordt aangelegd maar op de geïdealiseerde grootte van de stedenbouwkundige opgave wat resulteert in introverte steden.

Verder wordt het straatleven in Kopenhagen door het beroemde bureau van Jan Gehl uit Denemarken geanalyseerd en verbeterd. Lichtkunstenaar Paul Baartsma vraagt zich af hoe je ook 's nacht voor leven op straat kan zorgen.

Deze artikelen samen geven de tante een mooi en divers beeld waarom haar nichtje voor landschapsarchitectuur en ruimtelijke planning heeft gekozen en wat haar nichtje in de toekomst zou kunnen bijdragen aan die wereld tussen de gebouwen.

Die bijdrage is zeker van belang, want zoals we soms te weinig beseffen: "The street is the river of life of the city, the place where we come together, the pathway to the center." (William Whyte)

Lees meer en geniet vooral van die wondere wereld tussen de gebouwen, het leven in de 'river of life of the city'!

Ricky van Lingen

Eindredacteur 'Straatleven'

In de rubriek Caperton doet de redactie van TOPOS verslag van nieuws in de categorieën 'onderwijs', 'onderzoek', 'praktijk' en 'aankondigingen'. Caperton is de naam van het land tussen twee afwateringskanalen van verschillende dorpen. Het is het land tussen verschillende werelden; de plek waar nieuws zich kan verzamelen.

Promotie Roel During

Op 12 oktober is Roel During gepromoveerd met zijn proefschrift 'Internationale culturen van planning en erfgoed'. Onder leiding van prof.dr.A.N.van der Zande, prof. Dr. K. Van Assche en prof. Dr. A. Van der Valk heeft Roel During onderzoek gedaan naar de rol van erfgoed in het licht van Europeanisering.

Er bestaan ideologische verschillen in de wijze waarop het proces van integratie van landen en regio's in Europa vormgegeven zou moeten worden. Er kan gesproken worden van verschillende discoursen, die enerzijds het accent leggen op samenwerking tussen overheden (federalisme) en in andere gevallen het accent legt op integratie tot op het niveau van Europees burgerschap. In alle discoursen is er een vanzelfsprekende spanning

tussen behoud van regionale of nationale identiteiten en het laten ontstaan van een Europese identiteit. De analyse in het proefschrift laat zien dat ondanks de ambities om erfgoed een Europese betekenis te geven de benutting vaak blijft steken in de regionale context. Het idee van Europees erfgoed wordt genoemd in project initiatieven, als onderdeel van een strategie om Europese fondsen te werven en toeristen aan te trekken. Maar in de uitwerking blijft het bij algemene woorden. De verdere analyse laat zien dat regio's problemen ondervinden bij het benutten van erfgoed voor het profileren van hun eigen identiteit. Een warwinkel van elkaar bestrijdende erfgoedvertogen, ingebed in nationalisme, etniciteit, wetenschappelijke tradities, toerisme en andere, leiden ertoe dat het verschil tussen regio's met zwakke en sterke identiteit wordt vergroot.

<http://www.kennisonline.wur.nl/KB/KB-07/004/0002/>

Nationaal Openbare Ruimte Congres, 23 November 2010, Ede

Dit jaar vindt het Nationaal Openbare Ruimte Congres plaats in Ede. Het congres heeft als onderwerp het realiseren van meer en betere kwaliteit voor de openbare ruimte bij een krimp budget. Hoe haal je meer uit de openbare ruimte? Gemeenten hebben volgend jaar 10 tot 15 % minder budget uit het gemeentefonds wegens bezuinigingen en lagere reclameinkomsten door de economische crisis; hoe vangen we dit op, zonder dat dit ten koste gaat van de kwaliteit van de openbare ruimte?

Tijdens het congres wordt gezocht naar zowel beproefde als experimentele oplossingen. Oplossingen liggen in de lijn van kostenreductie, meer zelfbeheer vanuit de burgers en het maken van een efficiëncyslag in de keten van gemeentes en marktpartijen. In verscheidene sessies worden opties verkend en uitgediept.

<http://www.nationaalopenbareruimtecongres.nl/>

Tentoonstelling HOSPER over maquettes

Tot 14 november is in het Architectuurcentrum ABC te Haarlem een tentoonstelling te zien over het werk van het haarlemse landschapsarchitectenbureau HOSPER. Centraal in de tentoonstelling staat de rol van maquettes. Er zullen verschillende soorten maquettes en modellen te zien zijn die HOSPER bij haar ontwerpen heeft gemaakt. Deze worden gebruikt voor zowel de ontwerp- als de communicatieprocessen als het visualiseren van het uiteindelijke resultaat.

Naast de 'klassieke' presentatiemaquette, om de opdrachtgever te overtuigen van het plan, worden werkmaquettes vervaardigd. Deze kunnen tijdens het proces ontwerpproblemen visualiseren en inzichtelijk maken. Ook om goede communicatie en interactie te bevorderen worden werkmaquettes gebruikt.

Op woensdagavond 20 oktober om 20.00 uur geven Hanneke Kijne (HOSPER) en Theo Dohle (communicatie adviesbureau De Wijde Blik, Amsterdam) een lezing in het ABC. Zij zullen dan ingaan op de communicatie bij ontwerp opdrachten en de manier waarop maquettes hierin een rol kunnen spelen, bijvoorbeeld bij participatietrajecten.

Het Architectuurcentrum ABC is een zogenaamd 'lokaal architectuurcentrum'. Het ABC heeft als doel het bevorderen van de belangstelling voor de gebouwde omgeving en het bevorderen van de kwaliteit hiervan, in Haarlem en de regio Kennemerland. Inmiddels zijn er zo'n 45 vergelijkbare centra in heel Nederland, zoals ARCAM (Amsterdam), CAST (Tilburg), GRAS (Groningen) en BABEL (Zaandam).

www.hosper.nl
www.architectuurhaarlem.nl

Dutch Design Week, Eindhoven

In Eindhoven vindt van 23 tot 31 oktober de Dutch Design Week plaats. Zo'n 1500 vormgevers uit binnen- en buitenland laten hun werk zien op het gebied van industrieel ontwerp, concept design, grafisch ontwerp, textiel & mode, ruimtelijk ontwerp, fooddesign en designmanagement & trends. Onderdeel van deze week is Architecture @DDW, een dag geheel gewijd aan architectuur. Voor de Dutch Design Awards zijn een aantal genomineerden uit Nederland. Voor de categorie 'beste publiek exterieur' zijn dat: Het Nederlandse paviljoen voor de Wereldexpo van John Körmeling, het buizenscherp voor de A2 bij Eindhoven van VHP en het grindbermenproject van de gemeente Apeldoorn. Als 'beste product openbare ruimte' zijn de brandgrensmarkeringen voor Rotterdam van West 8, een brug van DP6 architectuurstudio en één van NIO-architecten, genomineerd. De uitreiking vindt plaats tijdens de Dutch Design Week in Eindhoven van 23 tot 31 oktober.

<http://www.dutchdesignweek.nl>

Lezingenreeks over historische tuinen

Architectuurcentrum Makeblijde, gesitueerd in Houten, organiseert in samenwerking met NVTL een lezingenreeks over historische tuinen. Het thema historische tuinen beslaat een brede en actuele ontwerpogave. Afgezet tegen de bevrozing in de tijd wordt de dynamiek van veranderingsprocessen - natuurlijke processen van groei en verval, evenals maatschappelijke, culturele, programmatische veranderingen - extra scherp zichtbaar. Hoe ga je als ontwerper om met die onvermijdelijke veranderingen en zet je die in als verrijking? De rol van de tuin wordt in een historisch en actueel perspectief geplaatst. De lezingen vinden plaats in het najaar van 2010 en het voorjaar van 2011. Onderwerpen zijn onder andere 'de tuin als object' (26 nov), 'de tuin en het gebouw' (21 januari) en 'tuin en landschap' (18 februari). Naast lezingen organiseert Makeblijde in samenwerking met Alterra een symposium met als thema 'Eigenaarschap: klimaat in de stad'. Dit symposium vindt plaats op 8 november. De focus ligt hier op de rol van (landschaps)architecten in ontwerpprocessen. De (landschaps)architecten moeten de gewaagde structuurvisies vol duurzame gedachten uit gaan voeren en zij hebben praktische vragen over de toepasbaarheid van duurzame ideeën. Tijdens het symposium wordt gekeken naar de oplossing van een project. Tevens wordt er gekeken naar de verschuiving van de baten- naar de kostenkant bij de benadering van het klimaat in de stad.

www.makeblijde.nl

Winnende Wageningse projecten: Archiprix en IFLA 2010

Monique Sperling heeft bij de nationale Archiprix 2010 de tweede prijs ontvangen voor haar afstudeerproject 'The future of an adaptiver 'Afsluitdijk'. In dit project is gezocht naar een nieuw ontwerp voor de afsluitdijk dat bijdraagt aan de veiligheid van de dijk, waarbij de unieke kwaliteiten van de plek tot uiting komen. Door een kwalitatieve landschapsarchitectonische benadering te gebruiken leidt een integraal ontwerp tot zowel een veilige als een mooie afsluitdijk, die bestand is tegen de onvoorspelbare klimaatsveranderingen.

Ook Peter Hermens, Jaap van der Salm en Chris van d Zwet vielen in de prijzen: zij kregen bij de IFLA 2010 een jury-award voor het afstudeerproject 'A working landscape for New Orleans'. Zij zagen het door de orkaan Katrina getroffen urbane landschap delta van New Orleans als een kans om een nieuw landschappelijk frame te implementeren. Niet alleen neemt de kans op overstroming af en wordt inklinking tegengegaan, maar ook ontstaat er een nieuw landschap dat tot de verbeelding van (nieuwe) inwoners spreekt, het water zichtbaar en beleefbaar maakt en gebruik maakt van de kwaliteiten van de plek.

www.archiprix.nl

www.ifla2010.cn

The future of an adaptive 'afsluitdijk'.

A working landscape for New Orleans.

Publiek versus privaat op straat

Hoe burgers en bedrijven meer kunnen worden betrokken bij publieke ruimte

Publieke ruimte is onmisbaar voor een goed functionerende stad. De kosten van aanleg en beheer zijn echter concreet, terwijl de baten moeilijk in euro's zijn uit te drukken. Toch staat het onomstotelijk vast dat goede openbare ruimte leidt tot een betere gezondheid, meer toeristeninkomsten en consumptie, en een waardevermeerdering van omliggend vastgoed. Omdat deze baten gelden voor een breed publiek van burgers en bedrijven, zou het logisch zijn dat zij ook allemaal bijdragen aan de kosten. Onderzoek laat zien dat dergelijke private betrokkenheid bij publieke ruimte in Nederland echter nog relatief beperkt is. Hoe zou dat anders kunnen?

Rianne van Melik

Docent Sociale Geografie en Planologie
aan de Faculteit Geowetenschappen,
Universiteit Utrecht
r.vanmelik@geo.uu.nl

Publieke ruimte is van, voor en door iedereen. Het betreft gebieden in de stad die niet gericht zijn op een bepaalde gebruikersgroep; zonder entreegelden, strenge regelgeving of openingstijden en dus vrij toegankelijk voor iedereen. Dat is althans het beeld dat domineert – zowel in de literatuur (bv. Hajer & Reijndorp, 2001; Madanipour, 2003) als in het Nederlandse stedelijke beleid. Toch is dit beeld niet altijd een weergave van de werkelijkheid. Zo zijn publieke ruimten in Nederlandse steden vaak al gericht op een bepaalde gebruikersgroep: de consument. Bovendien zorgt het geschetste beeld er voor dat privatisering wordt tegengegaan, omdat dit ten koste zou gaan van het openbare karakter. Maar wellicht biedt een toenemende betrokkenheid van de private sector juist een oplossing. Gemeenten hebben immers zelf door decentralisatie en de huidige economische crisis minder geld te besteden aan de publieke ruimte (Bergmans, 2010). Dit artikel gaat in op private betrokkenheid bij de aanleg en het beheer van publieke ruimte. Het schetst alternatieve regelingen waarbij niet alleen de overheid verantwoordelijk is voor de publieke ruimte, maar in toenemende mate ook burgers en bedrijven. In New York worden dergelijke regelingen al vaak toegepast. Deze buitenlandse beleidsinstrumenten kunnen niet simpelweg worden gekopieerd, maar kunnen wel worden vertaald naar de Nederlandse context.

Publiek vs. privaat

Publieke ruimte wordt vaak afgezet tegen private ruimte: publiek is wat niet privaat is. Dit suggereert een duidelijke scheiding tussen publiek en privaat, maar er zijn vele tussenvormen (Madanipour, 2003). Diverse auteurs onderscheiden een tussencategorie; een publieke ruimte die openbaar toegankelijk is, maar vrijwel alleen wordt gebruikt door bekenden waardoor het een privaat karakter krijgt. Sociologe Lofland (1998) noemt dit parochial

space, terwijl Boomkens (1998) spreekt van een drempelwereld.

Eigendom speelt een belangrijke rol bij het onderscheid tussen publiek en privaat. Eenvoudig gesteld is publieke ruimte van de overheid, terwijl private ruimte eigendom is van een particuliere persoon of organisatie. Private ruimte is daardoor alleen toegankelijk voor diegenen die volgens de eigenaar gebruik ervan mogen maken. Maar ook hier is een duidelijke scheiding moeilijk te maken. Er zijn namelijk diverse voorbeelden van private ruimten die worden opengesteld voor het publiek (bijvoorbeeld winkelcentra) en publieke ruimten die voor private doeleinden worden gebruikt (zoals het afsluiten van het Vrijthof in Maastricht voor een betaald concert van André Rieu).

Juist omdat het onderscheid tussen publiek en privaat soms moeilijk te maken is, ligt het voor de hand dat de publieke en private sector nauw met elkaar samenwerken op het gebied van openbare ruimte. Promotieonderzoek naar de herinrichting van openbare ruimten in vier binnensteden laat echter zien dat de betrokkenheid van de private sector in Nederland nog relatief beperkt is (Van Melik, 2008). De lokale overheid blijkt nog steeds in vrijwel alle fasen van de herinrichting een dominante rol te spelen, vooral wat betreft het procesmanagement en beheer van de openbare ruimte na de herontwikkeling. De private sector – inclusief projectontwikkelaars en investeerders – neemt daarentegen vaak het initiatief tot herontwikkeling en drukt een stempel op het ontwerpproces. Qua financiering neemt de overheid het leeuwendeel voor haar rekening, terwijl de private sector vooral indirect via de grondexploitatie bijdraagt aan het budget.

Uitzondering in het onderzoek is de Beurstraverse in Rotterdam (ook wel bekend als de Koopgoot), waar een

privaat consortium bestaande uit de gemeente Rotterdam, de ING en Focas (het pensioenfonds van C&A) gezamenlijk verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en het beheer van de verdiepte winkelstraat. Deze grote mate van private betrokkenheid blijkt echter weinig navolging te hebben gekregen bij de herinrichting van andere stadspaleinen in Nederland. Waarschijnlijk speelt hier de angst voor privatisering een grote rol. De Beurstraverse wordt namelijk gekenmerkt door veel winkels, camera's en regels. Door de private sector een grotere rol te laten spelen zou de publieke ruimte steeds meer door commercie en regelgeving kunnen worden gedomineerd. Voorbeelden uit Manhattan in New York laten zien dat deze vrees gegrond is, maar ook dat het anders kan.

Bryant Park

Een karakteristiek kenmerk van New York is het stratengrid. Brede avenues worden doorkruist door smallere straten, wat resulteert in een regelmatige verkaveling van bouwblokken. De plattegrond van Manhattan laat zien dat maar weinig van deze blokken zijn ingericht als openbare ruimte. Een van de uitzonderingen is Bryant Park, een oase van groen vlakbij Times Square. Tegenwoordig wordt het park drukbezocht door bewoners, medewerkers van omliggende bedrijven en toeristen. Het park biedt koffiekioskjes, Wi-Fi en zelfs een reading room. Ook worden er concerten, yogasessies en andere evenementen georganiseerd. Dertig jaar geleden was de situatie compleet anders. Graffiti, daklozen en drugdealers domineerden het straatleven. Omdat dit de waarde van het omliggende vastgoed niet ten goede kwam, werd in 1980 de Bryant Park Restoration Corporation (BPRC)

opgericht met als doel het park in de oude glorie te herstellen (Bergmans, 2010).

Om het herstel mogelijk te maken werd een business improvement district (BID) opgesteld. Binnen een dergelijk district betalen lokale ondernemers extra belasting om intensiever beheer van de publieke ruimte in het district mogelijk te maken. Hun bijdrage is afhankelijk van de waarde van hun vastgoed. Het geld wordt ingezet voor extra schoonmakers en beveiligers of ter promotie van het gebied. Dat klinkt als een succesformule, want BIDs maken publieke ruimten weer schoon, heel en veilig. Maar tegelijkertijd worden deze ruimten ook vaak steriel en exclusief. De levendigheid wordt nu geësceneerd. Illusterend is de verwijdering van sjofole straatmuzikanten door de BID rondom Times Square. Zij worden vervangen door ingehuurde muzikanten. Er klinkt nog steeds muziek, maar het spontane is

Figure 1. Bryant Park: groene oase in Midtown met stoeltjes, koffiekioskjes, Wi-Fi en een reading room

weg. Bepaalde gebruikersgroepen worden op deze manier geweerd van Times Square, waardoor het publiek minder gevarieerd is geworden (Van Weesep et al., 2007). Dit geldt ook voor Bryant Park.

POPS

Een aantal straten ten noorden van Bryant Park liggen enkele interessante binnenpleinen, zoals het Sony Plaza, IBM Atrium en de Trump Tower (alle drie gelegen tussen Fifth en Sixth Avenue, en 55th en 57th St.). Dit zijn zogenaamde POPS: Privately Owned Public Spaces. Ze zijn ontwikkeld en worden beheerd door private investeerders, die door het incentive zoning beleid (ingevoerd in 1961) werden gestimuleerd om publiek toegankelijke ruimten in of om hun gebouwen te realiseren in ruil voor extra te bouwen verdiepingen (Van Aalst et al., 2004). Dit heeft geleid tot een aantal kwalitatief hoogstaande plekken, die van groot belang zijn voor een stad met beperkte openbare ruimte. In totaal zijn 503 POPS tot stand gekomen en lijkt het beleid succesvol. Onderzoek van Kayden (2000) heeft echter aangetoond dat veel van deze POPS niet voldoen aan de eisen, bijvoorbeeld omdat ze afgesloten zijn, bepaalde belofte faciliteiten niet bieden of weinig verblijfskwaliteit hebben. Hier is sprake van een bonus give-away: de toegestane extra meters in de hoogte hebben weinig bruikbare openbare ruimte en voorzieningen op de begane grond opgeleverd. Er blijkt een duidelijke spanning te zijn tussen principes van particulier eigendom en publieke toegankelijkheid. Een fraaie binnenruimte middenin een grote stad kan immers ook publiek aantrekken dat de eigenaar liever ziet gaan dan komen. Vandaar dat veel POPS verbodsbepalingen en gedragsregels hebben, die het gebruik moeten beperken.

Inmiddels zijn alle POPS in New York op plattegronden ingetekend. Per ruimte zijn de openingstijden en aanwezige faciliteiten in kaart gebracht, waardoor publieke controle op naleving mogelijk is. Hoewel de POPS dus niet alleen een succesverhaal zijn, laat het voorbeeld zien dat betrokkenheid van de private sector kan zorgen voor een groter areaal van aantrekkelijke, publiek toegankelijke ruimte. Voorzieningen waar de burger gebruik van kan maken, maar die de overheid niet hoeft te onderhouden en financieren.

High Line

Het laatste voorbeeld van private betrokkenheid bij de ontwikkeling en beheer van publieke ruimte is de High Line, een park in Chelsea. Het is aangelegd op een in onbruik geraakte, verhoogde spoorlijn. Toen er in de jaren '80 plannen waren om het spoorviaduct te slopen kwamen enkele buurtbewoners in protest. Zij richtten de Friends of the

High Line (FLH) op en gingen lobbyen, plannen maken en fondsen werven om het industriële erfgoed te behouden en er een park te realiseren. Met succes, want in juni 2009 werd de eerste fase van het project (van Gansevoort St. tot 20th St.) afgerond. Uiteindelijk moet het park ruim twee kilometer lang worden.

De aanleg van het park is gefinancierd door een mix van partijen. De City of New York is grotendeels eigenaar van het spoor en heeft de aanleg voor 65 procent (111,45 miljoen dollar) betaald. Daarnaast heeft de Staat 22,1 miljoen dollar bijgedragen, ofwel 22% van de totale investering. Hiermee zijn de basisvoorzieningen aangelegd. De overige investeringen, 36,45 miljoen dollar, zijn afkomstig uit private donaties, waarmee de speciale onderdelen van het park zijn gefinancierd, waaronder kwalitatief hoogstaand straatmeubilair en groen (De Lijn/NADC 2007, in: Bergmans,

Figure 2. Voorbeeld van een POPS: het IBM Atrium met zitgelegenheden en openbare kunst

2010). De FLH heeft een belangrijke rol gespeeld bij verkrijgen van private fondsen. Officieel is het een conservancy; een organisatie van private personen die zich richt op het behoud van een bepaald gebied, bijvoorbeeld een natuurgebied, een openbare ruimte zoals Central Park of in dit geval een spoorviaduct. Vaak betreft het geen kleinschalig burgerinitiatief, maar een professionele organisatie met eigen bestuur en personeel.

Ook bij dit project zijn kanttekeningen te plaatsen. De financiering was vooral gericht op de aanleg, terwijl de kosten voor het beheer niet van tevoren zijn geraamd en verdeeld over de partijen. En dat terwijl de ligging bovenop het spoor en de populariteit van het park zorgen voor de hoogste beheerkosten per vierkante meter openbare ruimte in New York. In de toekomst zou dit tot verloedering van het park kunnen leiden. Desondanks laat het voorbeeld van de High Line zien dat een groep enthousiaste buurtbewoners grote veranderingen in de publieke ruimte teweeg kan brengen (Bergmans, 2010).

Les 1: Bonussen voor private sector

De voorbeelden uit New York laten zien dat het betrekken van burgers en bedrijven bij de aanleg en het onderhoud van publieke ruimte voor- en nadelen kent. Welke lessen kunnen we hieruit leren voor de Nederlandse situatie?

Ten eerste tonen de POPS dat ontwikkelaars en investeerders kunnen worden geprikkeld om investeringen in het publieke domein te doen. Het creëren van toegankelijke binnenruimte is nuttig in zeer dichtbebouwde steden met beperkte openbare ruimte, zoals New York. In Nederland lijkt het letterlijk kopiëren van dit beleid weinig zinvol; er is relatief meer openbare ruimte en bovendien ontbreekt een mentaliteit waarbij het normaal is om private binnenruimte (zoals een hotellobby) te gebruiken als je er niets te zoeken hebt. Er moeten in Nederland

dan ook geen POPS worden gecreëerd, maar wel manieren bedacht hoe ontwikkelaars, investeerders en woningcorporaties meer kunnen worden betrokken bij de financiering van publieke ruimte. Net als bij de POPS moet er een bonus tegenover staan om de private sector te prikkelen. Niet in de vorm van extra vloeroppervlak, maar een zekere mate van controle of zeggenschap over het gebied, bijvoorbeeld over het ontwerp voor de publieke ruimte. Zo bepaalde ontwikkelaar Multi samen met de gemeente 's-Hertogenbosch dat de Spaanse Galí werd aangesteld als landschapsarchitect voor de Bossche binnenstad. Bij de Beurstraverse betaalden ING en Focas mee aan de aanleg en het beheer, maar zijn ook mede-eigenaar van het gebied geworden. Sommige ondernemingen willen graag in openbare ruimte investeren in ruil voor meer naamsbekendheid. Zo is er de Mercedes Platz in het Duitse Kassel

en werd in 2000 het Mariahoeveplein in Den Haag omgedoopt tot Aegonplein. Verzekeraar Aegon zorgde er voor dat het plein waaraan het hoofdkantoor ligt werd opgeknapt. De naamswijziging werd lang tegengehouden, omdat die niet zou stroken met het straatnamenbeleid. Echte critici benadrukken het gevaar voor privatisering en commercialisering van openbare ruimte, maar wellicht is dat de prijs die moet worden betaald om publieke ruimte ook in tijden van overheidsbezuinigingen schoon, heel en veilig te houden.

Les 2: Stimuleren van collectieve investeringen door lokale ondernemers

Ten tweede laat het voorbeeld van Bryant Park zien hoe lokale ondernemers binnen een BID financieel kunnen bijdragen aan een schonere en veiligere omgeving. Lange tijd kreeg de BID geen navolging in Nederland, maar

Figure 3. High Line: veel groen en hoogstaand straatmeubilair met behoud van industrieel erfgoed zoals de spoorrails

sinds mei 2009 is er de wet BIZ (Bedrijven Investeringszone). De wet geldt tot 2015 en maakt het mogelijk voor ondernemers te experimenteren met het oprichten van een BIZ. Inmiddels zijn of komen er investeringszones in diverse Nederlandse binnensteden, waaronder Rijswijk, Hilversum en Apeldoorn. Eerder waren vergelijkbare initiatieven om ondernemers bij te laten dragen aan de publieke ruimte omstreden. Er werd hevig geprotesteerd tegen baatbelasting, waarbij de gemeente extra belasting kan heffen indien een onroerende zaak is gebaat door voorzieningen die door de gemeente tot stand worden gebracht. Baatbelasting werd onder andere in Enschede gebruikt voor het financieren van de herinrichting van de openbare ruimte in de binnenstad (Van Melik, 2008). Volgens de Raad Nederlandse Detailhandel (RND) zouden ondernemers echter ten onrechte baatbelasting betalen, omdat ze al bijdragen via de OZB. In mei jongstleden won de RND namens winkeliers een rechtszaak tegen de gemeente Breda, waardoor baatbelasting definitief wordt afgeschaft. De discussie laat zien dat lokale ondernemers weinig geneigd zijn om extra te betalen voor publieke ruimte indien ze hiertoe gedwongen worden. Ondernemers moeten juist zelf inzien dat collectieve investeringen in de publieke ruimte hun bedrijfsomgeving een impuls geven. Een voorwaarde van de wet BIZ is dan ook dat er aantoonbaar draagvlak is bij de ondernemers (min. 2/3 van de ondernemers moet instemmen, die moeten meer WOZ-waarde vertegenwoordigen dan tegenstemmers). Omdat de BIZ nog in de kinderschoenen staan is het nog onduidelijk of ze succesvol zullen zijn. Wat hun opkomst echter aantoonst is dat er in Nederland draagvlak is onder bedrijven om zorg te dragen voor publieke ruimte. Beleid zou erop gericht moeten zijn om dit draagvlak verder te vergroten.

Les 3: Burgerinitiatieven ontlokken en ondersteunen

Tenslotte kunnen lessen worden getrokken uit het succes van de burgers die door hun inzet de aanleg van de High Line mogelijk hebben gemaakt. Buurtbewoners kunnen ook in Nederland meer worden betrokken bij de publieke ruimte. In het Chassé Park in Breda zijn de bewoners contractueel lid van een beheersstichting en dragen via de stichting financieel bij aan extra onderhoud en beheer. De bewoners van De Stadstuinen in Amersfoort hebben de publieke ruimte geadopteerd en zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor onderhoud en beheer. Ook hier gaat het er om de juiste balans te vinden tussen het verplichten (via een beheersstichting) en het ontlokken van burgerparticipatie. Net als bij de BIZ lijkt de kans op succes het grootst indien de burgers zelf het voortouw nemen. De overheid kan dat ontlokken en ondersteunen door bijvoorbeeld het beschikbaar stellen van buurtbudgetten voor het opknappen van straten. Of door zelf een leidende rol te spelen, zoals gebeurt in Park Sonsbeek in Arnhem dat onlangs werd uitgeroepen tot de beste openbare ruimte van 2010. De gemeente heeft een speciaal team opgesteld dat gedurende langere tijd betrokken is bij de herontwikkeling en het beheer van het park. Naast onderhoudstaken is het team verantwoordelijk voor de communicatie richting, samenwerking met en activering van bewoners en gebruikers, vergelijkbaar met een conservancy (Bergmans, 2010).

De overheid krijgt dus door het betrekken van burgers en bedrijven zeker geen minder grote rol, maar een andere: van hoofdfinancier en -beslissers tot cofinancier en stimulator. In de huidige economische crisis moeten er oplossingen komen, maar de angst voor privatisering lijkt regelingen zoals in New York tegen te gaan. Onterecht, want juist door het betrekken van burgers en bedrijven kan de publieke ruimte nog meer van, voor en door iedereen worden.

Literatuur

- Aalst, I. van, R. van Melik & J. van Weesep (2004) Incentive zoning in New York City: Private preferenties en publieke voorzieningen. *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*. Jrg. 85, No. 3.
- Bergmans, M. (2010) Ruimtelijke ordening in crisis: Alternatieve bekostiging van openbare ruimte in de stad. Paper gepresenteerd op de PlanDag, Amsterdam: 27-05-2010.
- Boomkens, R. (1998) Een drempelwereld: Moderne ervaring en stedelijke openbaarheid. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Hajer, M. & A. Reijndorp (2001) Op zoek naar nieuw publiek domein: Analyse en strategie. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Kayden, J.S. (2000) Privately Owned Public Space: The New York City Experience. New York: Wiley.
- Lofland, L.H. (1998) The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory. New York: Aldine de Gruyter.
- Madanipour, A. (2003) Public and Private Spaces of the City. Londen: Routledge.
- Melik, R. van (2008) Changing Public Space: The Recent Redevelopment of Dutch City Squares. Utrecht: KNAW/Faculteit Geowetenschappen.
- Weesep, J. van, I. van Aalst & R. van Melik (2007) Times Square: Het hart van Broadway. *Geografie*. Jrg. 16, No. 7.

Summary

Public space should be of the people, by the people, and for the people. Because of this perception and the fear of privatization, local governments hesitate to look for partners to co-finance public space. This article argues that involving developers, investors, housing corporations, local entrepreneurs and citizens does not lead to privatization of public space, but in fact makes public space even more of, by and for the people. By evaluating different projects in New York, it tries to draw lessons for Dutch public space management in order to stimulate the involvement of companies and citizens (e.g. giving bonuses, stimulating BID formation, supporting citizen initiatives).

Where the crows turn around

In search of street life in dense Copenhagen city extension projects completed between 1990 and 2010

For good reasons the public realm receives much attention in city and site development today. It holds one of the important keys to allow us to build great cities where the total sum of urban life is much more than the sum of buildings and open spaces. The authors, Oliver Schulze and Lin Skaufel, lead the Studio at Gehl Architects in Copenhagen. As urban quality consultants they seek, develop and apply progressive working methods that originate in the extensive public space research carried out at the Danish Centre for Public Space Research since the 1970's under the guidance of Jan Gehl.

Introduction

We are turning into schizophrenic urban dwellers! We lead increasingly privatized and individual lifestyles, which make us yearn for meeting other people in the public spaces of our city. At the same time most of us have grown up outside urban centers and even though more and more of us are moving to the city, we bring with us a set of values and expectations that have the blueprint of suburbia written all over it. 'Street life' and our complex and somewhat contradictory relationship to urban intensity are a rather complex affair. Modernist and the post-modernist city models of the last century alike have had their fair share of problems in building great urban neighborhoods for people.

Our city of Copenhagen is in many ways an exemplar city that has responded extremely well to the challenges affecting many western cities today. Life in our capital city comes with many qualities, in the form of lively streets, squares and parks, a clean harbor that we can swim in at the height of summer, cyclists that appear to outnumber cars on some of our streets and generally a very easy and stimulating life where many daily needs can be satisfied within a comfortable walking and cycling range of our homes.

As our industry and economy has reshaped in the past generation, some land, like the inner city harbor area, has turned from an industrial asset into some of the most desirable sites available for development. This land has in several areas been handed over to speculative development interests to generate profits aimed at building, amongst other things, new transport infrastructure like the new Copenhagen Metro network.

We have visited these city extension projects from the period of 1990 to 2010. The purpose of the visits was to go in search of street life in these areas and to consider new perspectives on why these areas are today often ridiculed in popular and professional press as poor living environments: Where even the crows turn around!¹ These development areas often occupy privileged city land where they can exploit the proximity to the harbor or nature reserves and make them accessible to locals and visitors.

We already knew that endemic dullness is widespread in these areas. However, we were surprised to find out that the street life of the areas and the associated urban intensity appear to be outperformed by other forms of lower

Ørestaden with the Metro and the construction of future homes and workplaces [by: Lars Gemzøe]

¹ Old Danish saying, and means something like: "nothing of interest will come after this point"

Lin Skaufel

Architect
lin@gehlarchitects.dk

Oliver Schulze

Architect
oliver@gehlarchitects.dk

density suburbia and older inner city neighborhoods alike. What is going on? This is not what we bargained for when we handed over the prime cuts of city land for 'regeneration'!

You promised us the world

The design statements of planning applications and the marketing material advertising property in intensively developed urban extension projects of our times make a simple postulation: a denser city creates more urban life. Indeed it is hard to think of any ambitious European urban city extension project of recent times that started off by promising people that prospective buyers will have the opportunity to become pioneers in the first wave of colonization of a new city district in which the streets will almost certainly be abandoned – almost all of the time – for a long time to come.

Come to think of it, this promise is hardly surprising and quite easy to understand if we are mindful of the hard lessons people have learnt in the preceding century in which planned large-scale development of towns and

districts often followed the functionalistic planning and design rationale that promised good times ahead but more often than not delivered the opposite: Dull and uninspiring environments devoid of the life and stimulation. We have learnt the hard way that the environment in which we spend time living or working has an impact on our prospects of leading happy

individual lives and also on our capacity to form inclusive and cohesive communities.

Funky shell, hollow core

Our modern lifestyle is today highly privatized in all aspects of living and working and it is further coupled with individual physical space standards that lead to a paradoxical situation: Even

Ørestad a new city development, and the dream of a dense, lively urban area boosting with street life, recreational opportunities, bicycles, happy and healthy residents and dynamic business people. [by; Ørestadsselskabet]

though we build a lot of city shell, little goes on inside. Our rising standard of living therefore comes with a price tag – our cities are slowly hollowing out as our personal comfort level increases. From that perspective the reliance on density as a key precondition for creating lively areas and the associated street life is highly questionable. Density, it would appear, is more relevant in its capacity to increase the quantum of sellable floor area. Where the land sales are based on the premise that profits will also underwrite the delivery of more - and sometimes less - closely related public infrastructure projects, density of development serves a complex range of public and private interests.

Where long term city development goals prevail and are ranked above goals of short term real estate development we can start to engage creatively with the quest of what we do with the limited urban life that we will have around us and whether we can find ways in which we can create new synergies and overlapping activities that can lead to urban intensity in some limited places.

Street life above the minimum threshold of urban intensity
Public space researcher Bo Grönlund has identified the co-presence of three people in within a common social range of vision as the minimum threshold of urban intensity. According to his work three people constitute the entry level to complex human relations and he has proven that many city extension projects developed outside the historic urban cores have difficulties in creating lively streets and spaces where this minimum threshold is passed. To set this postulation in the context of recent city development initiatives we have carried out ‘flash surveys’ recording samples of urban life in city extension project

² Examples are Indre Østerbro, Christianshavn, Frederiksberg C
³ Examples are Ørestaden, Sluseholmen, Tuborg Havnen
⁴ Can people stay in an area even though family structure changes? Can kids, adults and the elderly co-exist?
⁵ Cycle parking and cycle lanes have been integrated over time and now widely available
⁶ Example 1900 Frederiksberg C
⁷ Example 2300 København-Ørestad
⁸ See the raw survey evidence as a movie here: www.youtube.com/watch?v=fierrverrrerrgbetbetbtbtb

	City extension projects completed 1890-1915 ²	City extension projects completed 1990-2010 ³
Architecture & Urban Design		
Building design	Shared identity	Unique identity
Morphology	Urban block	Object building
Private outdoor space	At ground level & Above ground level	Above ground level
Building heights	Varied, up to 6 floors	6 to 12 floors
Range of building types	Many	Few
3-generation-proof ⁴	Yes	Limited
Resident architects	More	Less
Mixed-use development pattern	Fine grain	Coarse grain
Shops, restaurants, cafes		
Quantum	Along high streets	One-off locations
Orientation	Street-based	None or withdrawn from street
Character	Diverse	Monotonous
Ownership	Mostly independent	Mostly chain
Transport		
Walking	Desirable	Not desirable
Distance to historic centre of Copenhagen	Walkable	Not walkable
Cycling Infrastructure	Comfortable retrofit	Planned
Car Parking offer	On street	In the block
Street design	Integrated/ retro-fit ⁵	Additive
Street Quantum	High (140m/ha ⁶)	Low (70m/ha ⁷)
Resultant possible movement options	Many	Few
Quantity of street intersections	Many	Few
Junction design	Streets always end in other streets	Some streets end in developments

Copenhagen, the harbour bath at Islands Brygge, a democratic lively place where you meet the unknown [by; Lars Gemzøe]

carried out between 1890-1915 and 1990-2010. Video samples were recorded and reviewed to compare how the respective areas succeed in raising the pulse of the city above the minimum threshold of urban intensity in the streets.⁸ The study of the recorded samples has revealed that there is indeed in the recently completed city extensions a lack of street life. The ordinary day on the ordinary street almost never reaches the minimum threshold. Complex human relationships where three or more people relate to each other in the social field of vision take place in or near public transport situations or in or near the local supermarket only.

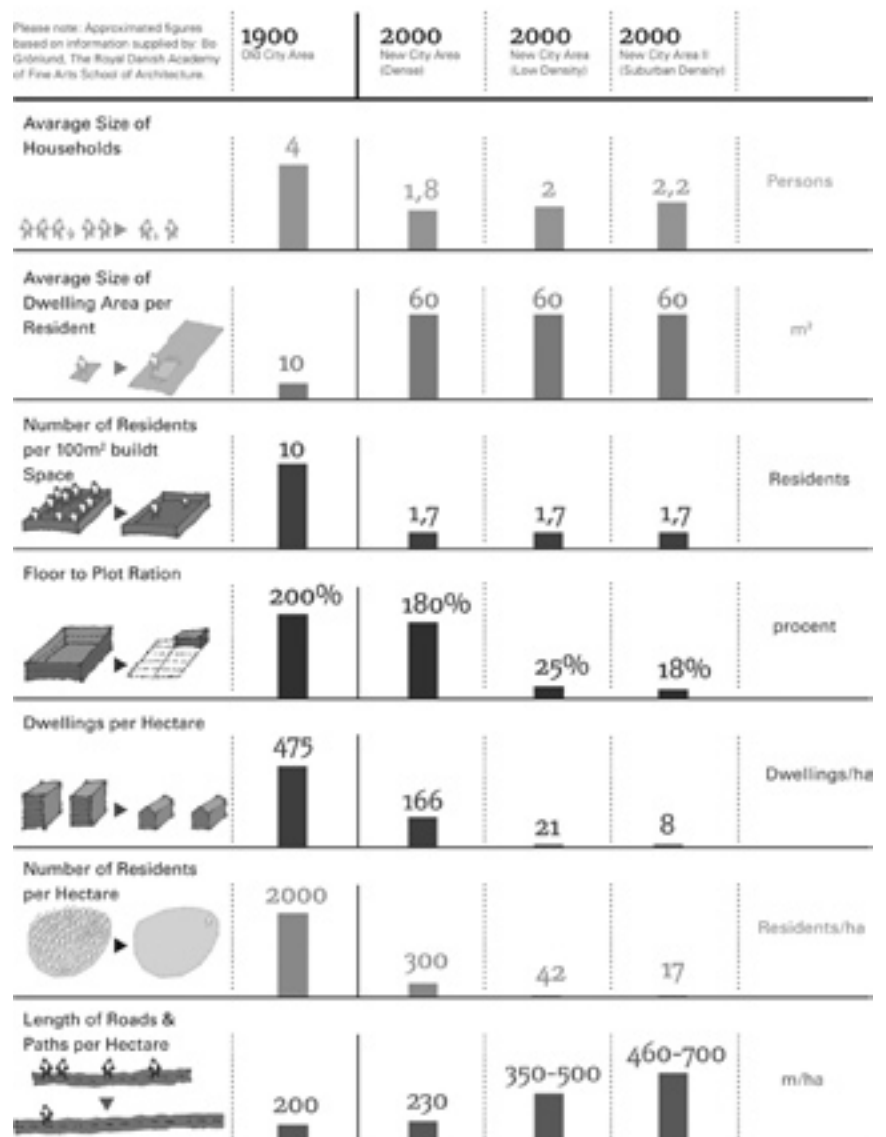
We also learnt from more stimulating urban situations in the more mature urban areas that were equally devoid of people that there is a much greater range of stimulants that can decide on our positive or negative emotive response to a street. Whilst the presence of people matters, people do not appear to be the only thing that matters.

Maybe here the diagramme of the 2 compared videos and what happens?

If it is street life that you are after – 10 steps for the good city builder

1. Build as close to the historic city centre as possible
2. Do not confuse city development and real-estate-development
3. The more developers the better - The more architects the better
4. Make sure that privileged city sites invite - and do not exclude - the city
5. High density is overrated – it serves non-local interests primarily
6. Create Neighbors – Build many party walls
7. Retail should face the street – do not turn the back on the street
8. Parking is a problem of the street – try to keep it there
9. Promote early opportunities to claim individual ownership
10. Plan for the best-case-scenario – not the worst-case-scenario

The evolution of space usage over the last 100 years

Ørestaden today [by: Lars Gemzøe]

Summary

Remarkably, today we seem to reduce the task of city building to the task of real-estate-development too often. We assume that the private market understands what people will need and will underwrite the risk of city development and also carry it out for us. The problem appears to be that where the logic of real estate development dictates city development processes and agendas – many of the democratic control mechanisms and age-old wisdoms of 'growing city' seem to fall

through the grid. Where a necessity for fast money and fast returns drives the process, the product seems to end up as a series of generic dwelling types tailored to the most lucrative target group of the time.

The resultant life in the public sphere reflects both the monotony of the virgin population and the fact that our generous space standards today create much building – with very little going on inside.

But, don't despair! Good news is only a few generations away. People are intuitive masters at adapting urban structures in time. In time it is the things that work well that will stay and the things that fail that will be replaced. So, who knows, in five generations time the new development areas that are the ridicule of today might have grown into desirable and complex physical and social environments with a level of street life that outperforms the life in the upcoming growth areas of that time. We will never know.

Nachtleven

De nacht is allang niet Duitsluitend meer het domein van stilte en duisternis. Door het verleggen van allerlei activiteiten moet de nacht steeds meer terrein prijsgeven. Omdat alles dient te worden bijgelicht, leidt dit tot een toename van kunstlicht in het nachtelijk landschap. Een mentaliteitsverandering is onontkoombaar bij hen die zich beroepsmatig met licht in de openbare ruimte bezighouden. Paul Baartmans is zo iemand: als lichtkunstenaar is hij zich ervan bewust dat hij met zijn werk een 'deel van het probleem' vormt. In dit artikel zoekt hij naar mogelijke oplossingen.

Paul Baartmans
Kunstenaar

Sinds anderhalf decennium –ongeveer parallel met de opkomst van internet– wordt er gehamerd op het belang van de 24-uurs economie. Veelgehoorde argumenten hiervoor zijn: het mee kunnen komen met opkomende economieën aan de andere kant van de globe (dus met een aanzienlijk verschil in tijdzone); verbetering van efficiëntie in verkoop- en marketingstructuren; optimalisering van logistieke stromen en zelfs het bestrijden van fileleed. De nacht wordt beschouwd als een domein dat voor exploratie open ligt: een Terra Incognita met een mogelijk onuitputtelijk potentieel aan verborgen schatten.

Internet maakt het inmiddels mogelijk om op elk gewenst tijdstip geactualiseerde nieuwsmedia te raadplegen, de klok rond te shoppen of vertier te zoeken. Echter, van de wens om in de reële wereld de barrières tussen dag en nacht te slechten is nog weinig te merken. Natuurlijk zijn winkels steeds langer open en zijn er bedrijfstakken die alleen in een volcontinu proces kunnen draaien, zoals hoogovens, olieraffinaderijen, of ziekenhuizen. Er zijn daarentegen ook volop voorbeelden te noemen waarin de nacht nog steeds de tweede viool speelt. Op Schiphol kun je 's nachts een kanon afschieten; de nachtfilm is een

uitstervend fenomeen en de bel voor het laatste rondje in de kroegen van Amsterdam luidt doorgaans kort voor één uur 's nachts. Zoals men dat in Duitsland zo mooi benoemt: na middernacht wordt 'de stoep opgeklapt' en is het 'tote Hose', op enkele partyzones na.

Toch staat op Schiphol in de nacht iedere computer aan, schijnt de verlichting bij gebrek aan actie, samen met de reclames voor taxfree shops op de tientallen flatscreens, enkel voor het handjevol slaapdronken reizigers dat zojuist per charter uit een verre bestemming is geland. De winkels zelf zijn dan allang gesloten.

Bovendien, alsof het een statussymbool betreft brandt in talloze kantoorstorens van onder tot boven alle verlichting en zenden ook daar de hele nacht beeldschermen hun bleekblauwe boodschap uit.

Je zou kunnen zeggen dat de 24-uurs economie op volle toeren draait, tenminste voor wat het uitgavenpatroon betreft. Verdiend wordt er nog steeds voornamelijk overdag.

Het dag- en nachtritme is even onlosmakelijk verbonden met de levens van alles dat over het oppervlak van onze planeet krioelt, als met de wisseling van de seizoenen en, hoewel we ons dit minder bewust zijn, met eb en vloed. De

24-7 Kilburn High Road, London april 2010

meeste levensvormen zijn ontstaan onder invloed van dergelijke factoren, en er is ondanks de enorme verscheidenheid ook een opvallende uniformiteit. Zo bevinden zich bijvoorbeeld bij de meeste soorten de ogen, oren en reukorganen om vanzelfsprekende redenen zo dicht mogelijk bij de bek.

En aangezien alles overdag meer geurt en kleurt dan in de nacht, zoeken de meeste wezens

's nachts een warm plekje om bij te komen van alle belevenissen van de voorafgaande dag.

Het zijn de uitzonderingen die opvallen. In Artis bevindt zich een nachtdierenverblijf, vol met allerlei rondscharrelende, grijze beestjes die maar niet echt interessant willen worden, maar heb je ooit van een dagdierenverblijf gehoord?

Het is vooral de mens die de meest in het oog springende uitzondering vormt: wij mensen zijn de mening toegedaan dat de natuur best een handje geholpen mag worden om het leven naar onze maatstaven vorm te geven en de in onze ogen veel te trage evolutieprocessen niet langer lijdzaam af te wachten, als een geforceerde versnelling ervan binnen handbereik ligt. Dus is de aarde, het enige ons bekende hemellichaam waarop leven is, vanuit de ruimte herkenbaar aan de lichtende, grillige streepjes die aan de donkere zijde van de bol verschijnen zodra het licht van de zon dat deel van het oppervlak heeft verlaten. Bovendien: we kunnen ons er geen voorstelling van maken dat andere, 'intelligente' levensvormen de donkere kant van hun biotoop níet zouden bijschijnen.

Vòòr de komst van de openbare verlichting kwam het weinige licht dat het nachtleven enigszins uit het duister kon tillen van kaarsen of een oliepitje, of van flambouwen. De maan, als zij scheen, deed de rest, en de sterren gaven zó veel licht dat zij voor de nachtelijke reiziger waren wat de Tom-Tom voor ons is.

Dag en nacht over Europa

In de openbare ruimte willen we tegenwoordig precies het tegenovergestelde van gezelligheid en kaarslicht: uit het oogpunt van veiligheid zien we ons nachtelijk pad het liefst tot in de donkerste uithoeken helder bijgelicht worden.

De opkomst van de led, en straks de oled¹, die het volledig 'strak' uitlichten van grote oppervlakken mogelijk zal maken, wordt ervaren als dé oplossing voor het verdrijven van de duistere elementen die de nacht bevolken, maar zal, zo vermoed ik, zijn doel ver voorbij schieten. Bruggen en fonteinen, winkelcentra en meubelboulevards, tot en met de volslagen nietszeggende gebouwen langs de perifere wegen van onze steden; alles wordt nu al overdadig in het kunstlicht-zonnetje gezet, als 'architectentroost': de klimop van de nacht.

Alleen maar nòg meer licht dat wordt toegevoegd aan het publieke domein dat sinds de uitvinding van het elektrisch licht behalve door straatverlichting tevens door een heleboel min of meer overbodige licht(reclame)uitingen in gloeilamp-, halogeen-, natrium- en kwikdamp-, gasontladingslamp- en neonlicht gedomineerd wordt.

Nieuwe technieken maken bijna elk denkbare toepassing mogelijk: auto's worden met xenon-lampen uitgerust die door het oog maar moeilijk verdragen worden, in de uitgaanscentra hangen oversized led-matrix-billboards die de eredienst van de commercie zijn toegewijd en zelfs op de camping struikel je over malle ledlampjes die (energie-neutraal: het nieuwe modewoord) op zonne-energie branden. Het is ons rotsvast vertrouwen in technologie, als altijd in dienst van 'de vooruitgang', dat maakt dat we bereid zijn om de in de afgelopen 16 miljard jaar uiterst traag gevormde wereld (ik heb het hier gemakshalve alleen even over ónze wereld) naar de andere wereld te helpen.

Maar: hadden we het soms bij het licht van een fakkel in onze grot moeten laten? Waarom dit stukje van de hand iemand die als lichtkunstenaar door het leven gaat? Wel, laat ik eerst maar eens wat woorden terugnemen.

Op dit moment komt een ware revolutie tot stand op het gebied van rendement tussen lichtopbrengst en energieverbruik. Terecht wordt de led de hemel in geprezen als de (voorlopige) afrekening met energieslurpers als de

¹ Led: light emitting diode en Oled: organic light emitting diode, zijn beide halfgeleiderlichtbronnen.

² Lumen: de eenheid van licht, vervangt de verouderde term Candela (kaars) en de onjuiste, maar in huiselijke kring meer gebezigde eenheid Watt, die in relatie tot de gloeilamp vooral staat voor de verhouding warmte/ lichtopbrengst.

Lichtkunst en kunstlicht, Rotterdam 2007

gloeilamp. Kortgeleden bezocht ik in Londen een expositie van Cerith Wyn Evans, die met gebruikmaking van vele honderden (staaf-) gloeilampen een prachtige installatie had gecreëerd die heel wat meer warmte dan licht produceerde.

Dit werk was overigens als manifest bedoeld: niet, of juist wel, om zoveel mogelijk energie te verstoken. Zelf heb ik ook eens een werk gemaakt waarbij de warmteontwikkeling van de gebruikte gloeilampen een wezenlijk onderdeel van het werk vormde.

Ledlicht daarentegen maakt het mogelijk om voor een fractie van het vergelijkbare energiegebruik door conventionele lichtbronnen (en dus van ook de materiële en immateriële kosten ervan) een ruimte, een object of gebouw van een accurate, gedoseerde en dus subtielere belichting te voorzien. En dat niet alleen: ledtechniek legt – in combinatie met de computer- een heel nieuw spectrum van creatieve mogelijkheden bloot. Bijna dagelijks verbaas ik me over allerlei nieuwe (creatieve) toepassingen van licht in relatie tot de bebouwde omgeving, de straat en zelfs de natuur.

Dit wil echter nog niet zeggen dat de huidige illuminatie van de skyline, die alles van kerktoeren tot wolkenkrabber in een monochrome oranjegele gloed laat baden, vanaf nu in allerlei zuurstokkleurtjes, met een nog veel grotere lichtopbrengst en voor hetzelfde geld de hemel boven die skyline permanent zouden moeten doen oplichten. Hier ligt een nobele taak voor lichtontwerpers, lichttechnici, ja zelfs lichtkunstenaars (indien ook zij de publieke arena betreden) om zuinigjes om te springen met de hoeveelheid lumen² en vooral te streven naar een kwalitatieve verbetering van de presentie van licht op straat. En: naar een netto vermindering van de hoeveelheid licht in relatie tot de huidige situatie. Waarom immers zou elke kerktoeren of wolkenkrabber verlicht moeten worden?

Juist mooi: zo'n donker silhouet tegen de nachtelijke hemel. Schakel al die toegevoegde verlichting in ieder geval uiterlijk om middernacht uit: dan maar tote Hose!

Kunstlicht wordt vandaag de dag vooral gezien als een wondermiddel op weg naar een gezonder en veiliger

samenleving. Er wordt veel onderzoek verricht naar de heilzame werking van licht om winterdepressies tegen te gaan, maar ook naar de kwaliteit van kunstlicht in kantoren en scholen (arbeids- en leerprestaties), supermarkten (verkoopcijfers), en naar uitsluitend door kunstlicht verlichte ruimtes, zoals bijvoorbeeld de behandelkamer van de specialist in een medisch centrum. Permanent nachtelijk werk zou schadelijk zijn voor de gezondheid: zo is bijvoorbeeld de kans op borstkanker bij vrouwen die 's nachts werken aantoonbaar hoger. Overdag werken bij uitsluitend kunstlicht kan trouwens evenmin gezond zijn, en het is op z'n minst tegennatuurlijk. Hier vindt een gestage en daarom relatief stille revolutie plaats: gloeilamp, t.l. en halogeenlamp maken plaats voor een veel meer op de gebruiker afgestemde hoogwaardige verlichting; egaal, zacht, warm, zakelijk, effectief. Maar vooral dynamisch licht: licht op maat: precies het licht dat je nodig hebt, op elk gewenst tijdstip, passend bij elke denkbare activiteit.

Hoe anders is dat op straat! Enerzijds proberen overheden de kwaliteit van de openbare verlichting eenzelfde proces te doen ondergaan als de interieurverlichting, anderzijds is in de afgelopen tien jaar de permanente, vaak lelijke en dus te missen illuminatie – voor mijn gevoel- met de helft toegenomen.

Met kunstlicht in de openbare ruimte kun je opvallen. Waar dit toe leidt is goed te zien aan de miljoenensteden in het verre oosten, en dan vooral in China: één duizelingwekkende lichtkermis, trillend en schetterend. Kunstlicht én lichtkunst worden ingezet als een vehikel voor de looks van een stad: als motten door de lamp moeten bezoekers worden gelokt. Een stad zonder een bijzondere illuminatieproject is niet van deze tijd. Dat kan best goed uitpakken, vooral als zo'n stad besluit de term 'energieneutraal' serieus op te pakken en eventueel te koppelen aan de hierbij door mij nieuw te lanceren term 'lumen-neutraal'. Waarmee ik wil zeggen: compenseer aan de openbare ruimte toe te voegen licht met een zekere

kwalitatieve meerwaarde, door hier en daar andere lichtbronnen óf wel uit te schakelen, of technisch zodanig aan te passen dat deze effectiever worden. Met een lager energieverbruik én minder lichthinder door verstrooiing van licht tot gevolg.

Als de toename van 'kwaliteitslicht' zou kunnen bijdragen tot het gelijk blijven van de lichtuitstoot, of zelfs de afname ervan, dan wordt de straat misschien vanzelf een mooier, vrolijker en veiliger omgeving.

De auteur realiseert regelmatig grootschalige (tijdelijke) lichtkunstinstallaties in de openbare ruimte. Onlangs is in Utrecht een werk i.b.k.v. lichtroute Trajectum Lumen gereedgekomen; binnenkort wordt zijn lichtkunst-installatie voor de nieuwe brandveerkazerne in Alkmaar gepresenteerd.

www.paulbaartmans.nl

www.trajectumlumen.com

Slow Down, Utrecht

Summary

Paul Baartmans is an artist who works with artificial light. In today's society, the night is increasingly lightened by artificial billboards and streetlights. Although light is Baartmans main tool as an artist, he recognizes a problem in which the night in western cities is never (naturally) dark

anymore. He advocates for the new term 'lumen-neutral', meaning that public lights should have a certain quality, by adapting or switching of other lights in the environment. The result should be a lower energy use and less hindrance of artificial light.

GEZOCHT

Lijkt het je leuk om voor TOPOS als redacteur, beeldredacteur, vormgever/dtp-er of schrijver aan de slag te gaan?

TOPOS zoekt altijd redactieleden!

Bij TOPOS doe je interessante ervaring op en je inzet staat natuurlijk goed op je cv. Bovendien staat er tegenover jouw enthousiaste instelling een hoop gezelligheid!!

Wil je wat meer weten over TOPOS?
Bekijk de website op www.toposonline.nl

Kom je een keer mee vergaderen?
Spreek één van de redactieleden aan of
stuur een mailtje naar St.TOPOS@wur.nl

Stiekem tuinieren is pas populair!

Over Guerrilla Gardening

Waarschijnlijk kent iedereen het begrip guerrilla gardening wel. Op 1 mei 2010, International Guerrilla Garden Sunflower Day, hebben er wereldwijd meer dan 6000 mensen zonnebloemen geplant in de openbare ruimte (www.guerrillagardening.org). In het Algemeen dagblad (24 april 2010) heeft ter voorbereiding op deze dag een drie pagina's tellend artikel over guerrilla gardening gestaan. Groenlinks coördineert en faciliteert sinds een aantal maanden guerrilla gardening acties in Nederland. Er bestaan guerrilla gardening groepen op Hyves, Facebook en Flickr. En meerdere ontwerpers houden zich tegenwoordig bezig met het maken van attributen voor de guerrilla gardener. Kortom, guerrilla gardening is op het moment enorm populair. **Waarom eigenlijk?**

Marieke de Keijzer
Landschapsarchitect
mariekedekeijzer@xs4all.nl

Guerrilla Gardening, omdat...

Kort omschreven is guerrilla gardening het tuinieren op grond zonder eigendomsrecht. De aanleg van stoeptegeltuintjes, het stiekem planten van bloemen in het gemeenteparksoen, of het maken van een gemeenschappelijke tuin op braakliggend terrein.

Zoals met vele begrippen wordt de term guerrilla gardening op diverse manieren omschreven. Enkele voorbeelden:

Plantjes en bloemetjes plaatsen waar het officieel niet mag, is een overgewaarde trend uit Engeland. (Algemeen Dagblad, 2010)

Het is de strijd om ruimte, om vechten tegen de schaarste van land, strijden tegen verspilling van mogelijkheden. Ook beautification – verfraaiing van de openbare ruimte – behoort tot het wilde tuinieren. (Wolthoorn, 2009)

An urban adventure at the threshold of nature and culture, taking back our own time and space, transforming the urban desert, into a provider of food and a space where people meet face to face to discuss and participate directly in the remaking of their own towns and cities. (primalseeds, 2010)

Bivakmuts op, zaadpistool in je holster en met een schep onder je arm midden in de nacht op weg gaan om plantaardige bommen neer te leggen. (Flint&Boot, 2010)

Steeds meer mensen doen aan guerrilla gardening en ontwerpers, zoals Kabloom en Vanessa Harden helpen de guerrillero's een handje met hun ontwerpen voor zaadbommen, planttassen en zaadpistolen.

De enthousiaste tuinmannen en -vrouwen hebben met het tuinieren een aantal doelen voor ogen. Bovendien communiceren de spontane tuintjes ook iets naar de rest van de bevolking. Aan de hand van informatie op de verschillende websites over guerrilla gardening blijken er verschillende motieven te bestaan om aan guerrilla gardening te doen.

Voedselproductie

Wellicht dat de guerrillero wordt gedreven door de huidige tendens van biologische en lokale productie van groenten en fruit. Het zelf verbouwen van gewassen kan een reden zijn voor guerrilla gardening. Althans, zolang je geen eigen tuin hebt en dus ergens op andermans grond je groente teelt. In dit geval gaat de guerrillero op zoek naar een terrein dat hij voor langere tijd kan bewerken, want het kost nu eenmaal tijd voordat groenten en fruit is volgroeid.

Gemeenschappelijk tuinieren

Door gezamenlijk tuinieren ga je meer met elkaar om en leer je elkaar beter kennen. Buurtbewoners creëren samen een mooie plek en onderhouden deze met elkaar. De sociale structuur in de wijk wordt versterkt én er ligt een mooie tuin.

Creatief Beheer (www.creatiefbeheer.nl) richt zich bijvoorbeeld op dit gegeven. In achterstandswijken in Rotterdam tuinieren ze samen met de bewoners.

Het brengt bewoners met elkaar in contact, doordat ze zich gezamenlijk inzetten om

hun wijk groener te maken.

Seedbomb Kabloom
[door; Susan Castillo]

Gebruikmaken van in onbruik geraakte grond

Braakliggend terrein in de stad kan volgens de guerrillero's beter benut worden. Een gemeenschappelijke tuin of een bloemenveld levert een veel positiever beeld op dan een verlaten terrein. Bovendien is het zonde om niets met de grond te doen.

Reynolds komt in zijn boek met opvallende cijfers over oppervlakte bebouwbaar land (in de zin van groente, fruit en bloemen) en over grondeigendommen. (Reynolds, 2008) Zo stelt hij bijvoorbeeld dat het grondeigendom van het totale aardoppervlak is toegekend aan slechts 15% van de wereldbevolking. Dat betekent dat de overige 85% volgens de wet verplicht is eerst toestemming te vragen om iets op de grond te mogen doen. En dat doet de guerrilla gardener dus niet altijd; die gaat het liefst gewoon aan de slag.

Eigen inbreng en identiteit

Een ander motief dat naar voren komt, is om de ruimte te gebruiken voor eigen inbreng en identiteit in de huidige stedenbouw. Op de plekken, waar de inrichting van de openbare ruimte als saai en afstandelijk wordt beschouwd, zaait de guerrillero bloemzaad in of plaatst hij planten. De openbare ruimte wordt zo beïnvloed door de bewoners, waardoor zij iets van zichzelf laten zien en meer betrokken raken bij die plek. Veel guerrillero's zijn van mening dat de stad te 'stenig' is. Zij beschouwen het vergroenen van de stad als hun missie. Dit, om de leefomgeving prettiger te maken, planten en dieren dicht bij de mens te houden, seizoensbeleving te optimaliseren, natuureducatie in de stad te stimuleren, een monument te maken ter nagedachtenis aan een bepaalde gebeurtenis of om mensen even uit hun dagelijkse routine te halen en zich te laten verbazen.

Tenslotte komt ook het uiten van een zekere mate van burgerlijke ongehoorzaamheid naar voren. Stiekem iets doen wat niet mag. Of onderzoeken hoe er gereageerd wordt op jouw spontane tuinactiviteit.

Een Guerrilla Gardening-actie communiceert

Uiteraard communiceren de tuintjes van de guerrillero's iets naar de rest van de bevolking. De kunstenaars Pete Dungey en Shannon Spanhake geven aan dat zij met hun guerrilla gardening projecten mensen even uit het alledaagse willen halen en ze te verrassen. Beide maken potholegardens, tuintjes in gaten in het wegdek, Pete in Oxford, Groot-Brittannië en Shannon in Tijuana, Mexico. De kunstenaars beschrijven allebei dat ze zien dat mensen reageren op de tuintjes. Automobilisten rijden

netjes om de potholegardens heen en voetgangers staan er even bij stil. Ondanks dat de tuintjes veel op elkaar lijken, blijkt de achtergrond en aanleiding van de beide projecten totaal verschillend. Daar waar Pete direct op Oxford's groeiend probleem van gaten in de weg reageert en daar de aandacht op richt, heeft het project van Shannon meer een sociale insteek. In een interview voor La Prensa (Gamez, 2005) zegt ze: "The act of filling in this negative shape is intended to create an urban landmark of exchange, to activate both the tectonic space and the social

Buitenplaats Spangen, Creatief Beheer

structure of the city.” Shannon laat bij haar potholegarden een briefje achter, een uitnodiging aan de bevolking om gezamenlijk voor het tuintje te zorgen en er de vruchten van te plukken.

Guerrilla Gardening, een strijdvaardige term

De guerrilla gardening interventies komen zeer onschuldig over. Toch suggereert het woord *guerrilla* een strijdvaardige activiteit. De Van Dale definieert guerrilla als een ongeregelde bendeoorlog. Een zoekopdracht bij Google levert op dat een guerrilla actie een korte hit-and-runactie is, gericht op het tijdelijk en plaatselijk bereiken van een overwicht op een superieure vijand. Een guerrilla wordt veelal uitgevoerd om ondersteuning te geven aan een reguliere oorlog of om een einde te maken aan een overheersend regiem. Waar komt guerrilla gardening vandaan en hoe strijdlustig is het eigenlijk?

Het woord *guerrilla*, in relatie tot guerrilla gardening, is ontstaan in de jaren zeventig in New York. De kunstenaar Liz Christy heeft in 1973 een groep vrienden en burens opgetrommeld om een verlaten terrein, tegen de bestaande regels in, terug in gebruik te nemen. Deze groep mensen noemde zichzelf de “Green Guerrillas” (Fraser, 2010). Het terrein is door hen opgeruimd en als tuin (The Bowery Garden) in gebruik genomen. De Green Guerrillas hebben de tuin met bloemenzaad ingezaaid, eetbare bomen en planten zijn geplaatst en er werden workshops gegeven over tuinieren om ook anderen te stimuleren meer met de natuur in contact te zijn. The Bowery Garden is een officiële

“community garden” geworden en bestaat nog steeds.

Hoewel de term guerrilla gardening in de jaren zeventig is ontstaan, was dit niet de eerste actie. De eerste motieven om tot guerrilla gardening over te gaan waren minder luchtig dan tegenwoordig. Guerrilla gardening is oorspronkelijk ontstaan vanuit heersende onvrede over grondeigendom en met name vanuit honger. Richard Reynolds beschrijft in zijn boek “On guerrilla gardening” (Reynolds, 2008), de eerste gepubliceerde guerrilla gardening actie. Deze heeft plaatsgevonden in 1649, op St George’s Hill, Surrey, Engeland. Het waren toen turbulente tijden voor Engeland en de bevolking had honger. De textielverkoper Gerrard Winstanley riep een groep Engelsen op, om op verlaten terreinen in de omgeving voedsel te gaan verbouwen. De groep werd bekend als The Diggers. De verlaten terreinen die zij bewerkten waren echter ‘common land’, wat inhield dat iedereen er mocht komen, maar dat de grond niet verbouwd mocht worden. Gerrard Winstanley was het daar niet mee eens en streefde ernaar de

onrechtvaardige wetgeving over landrechten te veranderen.

De regering bestempelde The Diggers als ‘disorderly’ en ‘tumultuous’ en vond dat er een einde moest worden gemaakt aan hun belachelijke activiteit. In eerste instantie konden The Diggers zich nog verantwoorden. Toen Gerrard Winstanley zijn ideeën echter ook elders ging verkondigen en ook andere groepen op ‘common land’ voedsel verbouwden werd er een einde gemaakt aan deze actie.

Een vergelijkbare vorm van guerrilla gardening heeft plaatsgevonden tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Door de oorlogssituatie konden steden niet van voldoende voedsel worden voorzien. Op private gronden en in publieke parken in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Canada en Duitsland werd tijdens beide oorlogen voedsel verbouwd. Naast het gegeven dat de druk op voedselvoorziening met deze tuinen werd verminderd, hadden de burgers (veelal vrouwen, hun mannen waren aan het front) het gevoel ook een bijdrage te kunnen leveren aan de verbetering van de situatie. Zo had het

Potholegarden [door; Pete Dungey]

gezaamenlijk tuinieren, in de zogenaamde Victory Gardens, voor het thuisfront tevens een sociale functie. Er werd ook gestimuleerd om het tuinieren als familie- of gemeenschapsactiviteit te zien en als nationale vrijetijdsplicht.

Pamflet Victory gardens

Met name in de grotere steden is het nu weer helemaal 'in' om te tuinieren op vreemde plekken. Over het algemeen is het hebben van een tuin in de grotere steden bovendien een luxe. De grond is veel waard, een tuin daarmee ook. Officieel is guerrilla gardening dus een illegale actie. Toch lijkt deze activiteit te worden gedoogd. Sommige politici, zoals Rotterdamse GroenLinks-fractievoorzitter Bonte, vinden zelfs dat de overheid de guerrillero's moet ondersteunen. In *Trouw* geeft hij aan: "... en voor de gemeente is het bovendien een uitkomst. Een paar plantjes betalen voor enthousiaste buurtbewoners is veel effectiever dan een heel bureaucratisch traject in werking zetten om een groenvoorziening te creëren, waar niemand zich vervolgens echt bij betrokken voelt." Duidelijk is in ieder geval dat de doelen van de burgers positief zijn en de

openbare ruimte op een onschuldige manier wordt beïnvloed. Hoe kun je je bedreigd voelen door meer planten en bloemen op straat?

Inrichting, onderhoud en verantwoordelijkheid

Eric Cheung and Sean Martindale laten in Toronto en op het web met hun *poster pocket planters* zien hoe mooi en eenvoudig je de stad kunt vergroenen. Ze hopen dat meerdere mensen hun idee overnemen en de pocket planters ook elders ter wereld ten uitvoering brengen.

Ook op de websites van de guerrilla gardeners wordt aangegeven hoe eenvoudig het is om de stad met jouw tuintje te verblijden. In zes of acht stappen heb je een guerrilla gardening actie uitgevoerd en ligt er ergens een groen resultaat op volle grond. Het aanleggen is inderdaad niet moeilijk, zo blijkt. Het onderhouden van een plek is echter een tweede, want een stoep waar tegels uit gehaald zijn en waar een paar verdorde plantjes staan te creperen straalt geen positief beeld uit. Ik hoop dat de moderne guerrillero daar wel over nadenkt.

Poster pocket planters; Eric Cheung en Sean Martindale

Laatst vertelde een mevrouw uit Rotterdam dat zij met een groep vrouwen tot 5 jaar terug regelmatig de straat gingen vegen. “Het was een hele lange laan waar ik woonde, dus het was veel werk, want we veegde helemaal van het begin tot het eind. Het was altijd erg gezellig,” zei ze. Met het overlijden van een van de vrouwen en het opkomen van de georganiseerde schoonmaakdiensten door de gemeente is dit initiatief ten onder gegaan. Wat ik hiermee wil zeggen is dat het niet enkel gaat om het creëren van iets nieuws, maar ook om het nemen van verantwoordelijkheid voor het onderhoud ervan.

De boodschap van de guerrillero's is duidelijk. De stad mag groener en persoonlijker en daar wil een deel van de bevolking best een steentje aan bijdragen. Dat lijkt me een enorme kans! Volgens mij is het dus een belangrijke taak voor ontwerpers en planners om binnen je plannen en beleid voldoende ruimte te bieden aan de individuele expressie van de gebruiker van de openbare ruimte, de burger.

Literature

Anonymus (2010) Action guerrilla gardening www.primalseeds.org/guerrilla

Flint, M., Snor, Boot (2010) Zelf geoogst Supersimpel moestuinieren en superlekker koken. Snor, Utrecht

Fraser, M. (2010) How guerrilla gardening took root. BBC, Scotland. news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/8548005.stm

Gamez, G. (2005) Filling the gap. La Prensa, San Diego. laprensa-sandiego.org/archieve/august26-05/gap.htm

Reynolds, R. (2008) On Guerrilla Gardening. A handbook for gardening without boundaries. Bloomsbury USA, New York.

Slager, S. (2008) Siertomaat in plaats van cameratoezicht. Guerrilla gardening. In: Trouw, 25 juli 2008

Scranton, M.M. (1944) Victory Gardens. Handbook of the Victory Garden Committee War Services. State Council of Defense, Pennsylvania.

Veen, P. van der (2010) Bloemen zaaien tussen het beton. In: Algemeen Dagblad, 24 april 2010.

Wolthoorn, B. (2009) Guerrilla gardening rukt op in Nederland. Pluspost Duurzaam. www.pluspost.nl/guerrilla-gardening-rukt-op-in-nederland/9618

Summary

Guerrilla gardening is gaining popularity again. First guerrilla gardening activities took place out of frustration and hunger. Nowadays the aims are divers; growing vegetables and fruits for food, using land that is left over or (temporarily) abandoned, improving the social structure in a neighbourhood by gardening together or to express individual identity within the existing urban planning. Although the word guerrilla suggest a combative act, guerrilla gardeners today express a more positive message by gardening on public domain.

Let's interpret their acts as an opportunity for a more personal and unique public domain, as long as the guerrillero's on their side take responsibility not only in creating, but also on maintaining their greens.

Potholegarden [door; Pete Dungey]

Straatleven in Amerika. De lessen?

Weinigen zullen beweren dat ze graag op straat leven, maar 'straatleven' staat weer in een positiever daglicht. Planners, ontwerpers, architecten, politici en anderen bezorgd om de kwaliteit van het openbare leven leggen vaak een verband tussen een kwalitatief hoogstaande openbare ruimte, geschikt voor wat meer straatleven, en een goed functionerende democratie, een democratie waar veel ideeën opborrelen in dagelijkse discussies tussen mensen van allerlei slag, veelal geplaatst in een straat of op een plein, waar die allerlei slagen dan elkaar zouden ontmoeten.

Nu mag men veronderstellen dat een volledig geprivatiseerde ruimte, een landschap van *gated communities* en *strip malls*, iets als Amerika kortom, de kwaliteit van het openbare debat en daarmee de democratie, ondermijnt. Maar je kan de redenering niet eenvoudig omdraaien: een „goede“ openbare ruimte, en een goed straatleven, leiden niet automatisch tot een betere democratie. Omdat hoogst onduidelijk is welk ontwerp en welk beleid politiek debat en innovatieve discussie ontlokken, en omdat er onnoembaar veel andere factoren mee bepalen hoe er over de gemeenschap gedacht en gesproken wordt in de gemeenschap. Het vaak verguisde Amerika, met zijn gebrek aan leefbare straten en aantrekkelijke openbare ruimtes, heeft in veel opzichten een actievere democratie dan Europa. In de kleine *townships* op het platteland, plekken waar men vaak de vrijheid zoekt, komt men de andere meer dan ooit tegen, en is men vaak verplicht om samen te werken in een dozijn commissies. Dat werkt ook zonder noemenswaardig straatleven. Een koffiehoeke in een tankstation, een vervallen *diner*, een half- legale bar in een schuur, het kunnen evengoed de sites van collectieve besluitvorming en ideenvorming zijn.

In het Amerikaanse New Urbanism blikt men graag terug op de 19e eeuwse stad, met zijn actief straatleven, zijn voetgangers, met spontane discussies vanop *porches* en vanuit voortuinen. In de hedendaagse praktijk kopen weinigen die droom. New Urbanism blijft een nichemarkt, voor plekken waar verscheidenheid en dus interessant publiek debat ver te zoeken is. Meestal wil men een grote garage vooraan, of tenminste parkeren voor de deur, en die burens waar men *community* mee wil bouwen kunnen, buiten de jaarlijkse bbq, beter op een afstand blijven, je weet maar nooit....

Ook als men straatleven wil verkopen als een eenvoudige weg naar een gezond leven, kortom meer wandelen en fietsen, dan fronsen de wenkbrauwen. Fietsers zijn landlopers, sportfreaks, of dronkelappen die hun rijbewijs kwijt zijn. Een ander argument: straatleven als motor van lokale economische ontwikkeling. Meer straatleven betekent meer sociale cohesie misschien, meer in de buurt zijn, en dus meer bij elkaar kopen in buurtwinkels. Een gezond verweer tegen de eroderende werking van globalisering kan zo gepaard gaan met werken aan veiligheid, hulpvaardigheid, onderlinge afhankelijkheid, met bouwen aan community. Maar... de facto willen Amerikanen graag buurtwinkels in hun buurt, voor de gezelligheid, maar ze kopen er niks. Te duur, en je wil ook niet de hele tijd je burens over je boodschappen laten neuzen.

Wat valt er dan te doen op straat? Rijden! Valt hier iets te leren? Wellicht dat toekennen van hogere functies aan straatleven, en aan de fysieke kwaliteiten van de openbare ruimte wellicht minder snel moet gebeuren. Dat plannen en ontwerpen voor een rijker straatleven geen slecht idee is, maar zich moet verdiepen in de lokale context: als er al iets is, een vorm en functie van straatleven, of tenminste een gesprek erover, een verlangen ernaar, is de kans groter dat de resulterende ruimte kan bijdragen aan de kwaliteit van het gemeenschapsleven.

Kristof van Assche

De straat vertelt waar je bent

Waarom de Randstad vol lijkt terwijl het leeg is

In dit artikel gaat Henk Hartzema in op een bijzonder fenomeen in de Nederlandse stedenbouw. Sinds het begin van de 20e eeuw worden de wegenstructuren niet gemaakt op de groei, maar worden ze afgestemd en geïdealiseerd op de grootte van afgemeten stedenbouwkundige opgaven. Hierdoor zijn buurten en wijken introvert en worden de wegen ongemerkt gebruikt om de groei van steden te begrenzen. Gevolg hiervan is dat de Randstad uiteenvalt in honderden kleine delen; geperfectioneerde stedenbouwkundige concepten zonder enig verband. Dit blijkt een onhoudbaar groeimodel voor deze metropool.

Henk Hartzema

Directeur van studio Hartzema
Docent Design in Urbanism,
Academie van Bouwkunst
mail@studiohartzema.com

Wanneer je het beeld van een gewone Nederlandse straat ziet, zoals bijvoorbeeld de Overtoom in Amsterdam, zal het niemand lukken met argumenten te beweren dat het hier een straat in bijvoorbeeld Rome of Barcelona betreft. Er kleven blijkbaar zoveel Nederlandse eigenschappen aan het beeld dat verwarring is uitgesloten. Zo telt de wereld miljoenen straten, waarvan er niet één gelijk is aan de ander, ook al zijn alle straten in de basis hetzelfde, namelijk een lange lijn met twee wanden, een begin en een eind. De wetten van de straat zijn de wetten van de verhouding tussen het individu en het collectief en de verhouding tussen de individuen onderling.

Het dwarsprofiel van de straat vertelt over de verhouding tussen het individu en het collectief. Een gebouw kan zich verheffen boven de straat, zich terugtrekken uit de straat, met een voorname deur zijn positiebepalen, of een drempelloze aansluiting zoeken met de openbare ruimte. Iedere keer kan hierin een keuze gemaakt worden. Zo was een stadhuis van oudsher een gebouw met autoriteit, met een grote deur en een aantal trap treden om binnen te komen. Sinds de jaren '70 van de 20e eeuw zijn ze steeds dichterbij de grond gekomen, vaak kleurrijk en met architectuur van alledag. Het stadsbestuur heeft gezaghebbendheid en afstand ingeruild voor laagdrempelige benaderbaarheid. De relatie tussen het gebouw en de straat vertelt over de principiële keuze die het instituut heeft willen maken in zijn verhouding tot de maatschappij.

Op een vergelijkbare manier toont het langsprofiel van de straat de onderlinge verhoudingen tussen de individuen. Een bekend voorbeeld zijn de grachtenpanden in Amsterdam. De breedte en hoogte van het pand en de beëindiging van de gevel om de belangrijkste te noemen, onderstrepen logischerwijs de keuzes die de architect maakt om zich te profileren ten opzichte van de burens. Hoe voor de handliggend

ook, nergens anders zullen we dergelijke straatwanden vinden. Nergens anders vinden we een dergelijke eensgezindheid van de individuen, smalle bescheidenheid van het kapitaal en het geld dat met zulke grote ramen in zijn huizen laat kijken.

Wat voor de grachtengordel geldt, gaat ook op voor straten van Berlage of Van Eesteren, de boulevards van Haussmann, voor de lanen van Hollywood, de steenwegen in Vlaanderen of de avenues van New York. Bekijk de straatwand en de verhoudingen tussen de gebouwen en de gebruikers wordt ingekleurd, bepaald door cultuur, tijdsgeest, inrichting van de maatschappij, etc.

En zo kan het gebeuren dat van de miljoenen straten op de wereld er geen enkele hetzelfde beeld oplevert, tenzij gemaakt op dezelfde plaats, door dezelfde hand met uitsluiting van invloeden van buitenaf. Op de twee dimensies van de straat wordt eindeloos gevarieerd. Ieder gebouw kiest steeds op welke manier het bij het openbare domein wil horen en op welke manier het zich conformeert dan wel zich onderscheidt van zijn omgeving. Alle afzonderlijke afwegingen bij elkaar maken de straat en omdat deze afwegingen sterk cultuur- en tijdgebonden zijn, vertelt de straat waar je bent.

Stratenpatronen

Deze wetten van de straat gelden ook voor de structuur van straten waaruit de stad is opgebouwd. Het totaal van straten ordent onze perceptie van tijd en ruimte en groepeerde de relaties en grotere verbanden binnen de samenleving van de stad als geheel. In vele samenlevingen is de zeggingskracht van wegen onderkend en bewust ingezet. De vorm van het stratenpatroon is de boodschapper van de heersende ideologie en daarmee onlosmakelijk deel van de nationale identiteit.

De Verenigde Staten hebben dankzij Thomas Jefferson, eind 18e eeuw, een naar hem genoemd stratengrid waarmee getoond wordt dat alle Amerikanen in de basis gelijk zijn. Volgens de, mede door hem opgestelde, constitutie heeft iedere ingezetene het recht op het nastreven van geluk (the pursuit of happiness). Dit geluk kan het beste bereikt worden door individuele vrijheid. Een vrijheid, of op zijn minst de suggestie van vrijheid, die in gevaar zou komen door de beëindiging van een straat, middels een T-kruising of een monumentaal gebouw. Zo hebben de straten in het land van de onbegrensde mogelijkheden een open einde. Ook in de ons omringende Europese landen is de aanleg van infrastructuur, en dan met name de snelwegen, ingezet om ideologische ambities te ondersteunen. In Frankrijk bijvoorbeeld, draagt de infrastructuur bij aan het beeld van Parijs als absoluut middelpunt van het continent. Ook met de trein moet de stad gevoeld worden, zodat overstappen de enige optie is tijdens een reis van noord naar zuid. In Parijs zelf wordt het verhaal van de stad verteld middels royale boulevards die belangrijke gebouwen op hun plek zetten. Hiërarchie is een onlosmakelijk kenmerk van de Franse cultuur. Daarom worden kerken en paleizen in de gelegenheid gesteld te domineren door hun positie op de as, de straat. Omgekeerd is de macht betekenisloos wanneer de straat en straatwanden niet zouden bestaan om de blik van de beschouwer in te kaderen. Als een generaal zonder leger, is een belangrijk gebouw zonder de dienende context van ondergeschikte architectuur. In het Duitsland van de jaren '30 mijden de snelwegen juist alle steden. Nazi Duitsland streefde naar een wereldrijk, hierin past geen eindigheid. De suggestie die vanaf de snelwegen ontstaat, is van een grenzeloos glooiend landschap. Daarin passen ruïnes, kastelen en rivieren, maar geen steden die het schaalbegrip zouden geven aan het land. Tot op de dag vandaag wordt deze illusie

in stand gehouden.

De wegenpatronen in deze voorbeelden worden daarmee de drager van het beeld, waarin een land zich wil herkennen. En zo herinneren velen zich Parijs aan zijn monumentaliteit, New York aan zijn open karakter en Duitsland aan een lange reis.

Nederland

Zoals het wegenpatroon uitdrukking kan geven aan de heersende ideologie, zou omgekeerd ook moeten gelden dat aan het wegenpatroon afgelezen kan worden wanneer het aan een stellige of alomvattende identiteit ontbreekt. Nederland is een voorbeeld van een land dat zich niet eenvoudig laat vatten in een eenduidige begripsomschrijving. Denk aan de ongelooflijke inspanning die het vergt om grootschalige ingrepen te implementeren. Of aan de oneindige reeks analyses over de Randstad (wel één metropool of toch niet) zonder dat het ooit leidt tot deugdelijk instrumentarium voor planning. Beide leiden tot dezelfde conclusie. Nederland, of in ieder geval de Randstad verkeert in een staat van totale verwarring. Het loont de moeite om ons land daarom eens te lezen aan de hand van de wegenpatronen. Begrip van de Randstad begint bij kennis van de wegen.

Het rapport 'Een cultuur van ontwerpen' uit de zomer van 2008 van de toenmalige ministers Cramer en Plasterk begint met een merkwaardige paradox:

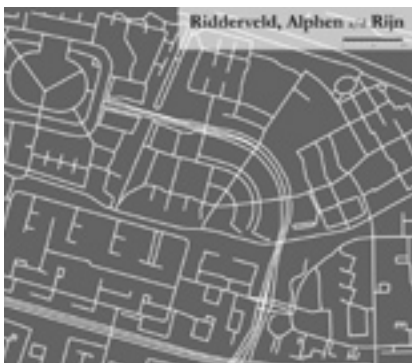
"Aan de ene kant staan Nederlandse architecten, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten internationaal hoog aangeschreven. Tegelijk leeft er een breed gedeeld gevoel dat Nederland verrommelt, zowel onder het publiek als onder vakmatig of politiek betrokkenen."

Het rapport gaat vervolgens in op de kwaliteit van ontwerpen en de esthetiek van het ruimtelijke beeld, zonder te refereren aan structuur. Dat is opvallend, want wanorde of de zogenaamde verrommeling is per definitie geen esthetisch paradigma, maar een vraagstuk van structuur, orde. Nederland moet niet mooier worden, maar gestructureerder, ofwel begrijpelijker. Met deze conclusie wordt het aanhalen van de paradox door de ministers even merkwaardig als de losse spullen in een kamer de schuld te geven van het ontbreken van een kast.

In Nederland is voor het laatst in de jaren '60 een Rijkswegenplan gemaakt, dat overigens niet is uitgevoerd. In de Randstad wordt met de aanleg van snelwegen sinds die tijd niet langer aan

Randstad in fragmenten

structuren, maar aan plaatselijke oplossingen van problemen gewerkt. In combinatie met de zeer korte afstanden tussen de steden zorgt dit ervoor dat niet, zoals vaak in het buitenland, onze snelwegen continu en wijds zijn. Ook ontbeert ons land een stelsel van structurerende regionale wegen. De oude provinciale wegen die hun oorsprong hadden in de Napoleontische tijd, veelal kaarsrechte wegen tussen de belangrijkste steden van het land, zijn grotendeels verdwenen. Voorbeelden hiervan zijn de Boschdijk in Eindhoven, de Amsterdamseweg in Utrecht, de Rijksweg (bijvoorbeeld in Haarlem) en de Napoleonsbaan tussen Roermond en Venlo. Overblijfselen van deze lange lijnen zijn nog wel op veel plaatsen zichtbaar, maar door het opknippen van de lange lijn in stukken en het verlies aan verkeerskundige betekenis spelen ze nog zelden een rol in de oriëntatie op de omgeving. Daarmee is Nederland het enige land in Europa dat de Napoleontische wegen heeft opgeheven. De recente herontdekking van de regionale weg heeft niet een structurerende of stedelijke, maar slechts een mono-functionele infrastructurale betekenis. Gevat tussen geluidswallen volgt ze een parcours dat de link met de bebouwing en de ondergrond ontkent.

Planologen, stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten zijn daarmee decennialang niet dienstbaar geweest aan regionale samenhang en bovenstedelijke verbanden. Hun expertise en daadkracht zijn ten goede gekomen aan een lager schaalniveau. De stedelijke ontwikkelingen van ons land, met name in de Randstad, toont dat wij uitblinken in het uitdenken en realiseren van gebiedsontwikkelingen. Hierin wordt binnen een precies omlijnd plangebied, met ingekaderde verantwoordelijkheden en een concrete planningshorizon voortvarend gewerkt aan bouwopgaves. Een optimale uitvoering van het experiment, waarin de stand van de

techniek en wetgeving, gevoed door de dan geldende maatschappelijke opvattingen heeft geleid tot een ongekeerde weelde en diversiteit van plannen. Niet voor niets wordt wereldwijd ons kunnen op dit gebied bezongen. Opvallend is hierbij overigens dat de infrastructuur wordt ingezet als middel om planontwikkeling mogelijk te maken, maar tegelijkertijd te begrenzen. Iedere ontwikkeling staat namelijk min of meer op zichzelf.

Wanneer deze beschrijving wordt gelegd over die van het mankeren van een netwerk van provinciale wegen en de benauwde verschijningsvorm van onze snelwegen leidt dit tot de conclusie dat de oplossing van de paradox van de Nederlandse planning besloten ligt in het vraagstuk van schaal. Onze identiteit wordt niet beschreven op de schaal van het land, maar op kleinere schaal van de betrokkenheid op het collectief, de groep. De idealen van Nederland zijn zo te vatten in gemeenschappen van overeenkomstige belangen.

Gevolg van deze hang naar gebiedsautonomie is dat na ongeveer een eeuw aan het licht komt dat deze

Hollandse kust boulevard

traditie van geoptimaliseerde deelplannen een samenhangend ruimtelijk concept ontbeert. De suggestie van een Ruissdaeliaans droombeeld, waarin elke wijk een buurtschap is, bijvoorkeur overzichtelijk en rustig, en als het een beetje kan grenzend aan het landschap is aan diggelen. De lappendeken biedt weinig orde en samenhang. Nevenschikking is bovendien een zeer ruimtevreterende vorm van organiseren. De Randstad is en blijft de meest ruim opgezette en wijdse bevolkingsconcentratie ter wereld. En toch voelt het vol en onoverzichtelijk, we overzien het even niet meer. De Randstad is onbegrijpelijk.

Conclusie

De Randstad heeft daarom behoefte aan verbanden. De bewustwording dat de perceptie van ruimte en afstand enerzijds of van nabijheid en directe relaties anderzijds de ruimtelijke verhoudingen inkleuren en alles een plek geeft, leidt tot de conclusie dat ontworpen moet worden aan de wegen. Het zijn tenslotte de bewegingen die onze waarnemingen achter elkaar zet en zo de werkelijkheid ordent. Door stevast het ontwerp van wegen in de zetten om onze blik te sturen, kunnen steden weer aan het landschap komen te liggen. Kan vanaf de weg ruimte worden ervaren, of kunnen stedelijke fragmenten aan elkaar worden geregen. Tegen de heersende cultuur in zal moeten worden vormgegeven met lange lijnen en patronen van infrastructuur. Hiervoor zijn volop kansen. Een exact op NAP zwevende Groene Hartroute tussen Rotterdam en Amsterdam bijvoorbeeld, waardoor beide steden weer aan het veenweidelandschap komen te liggen. Of het inrichten van vrijbanen; kortste routes voor fietsers en elektrische auto's over de oude Napoleontische wegen tussen de steden, van kerktoeren naar kerktoeren. De Hollandse Kustboulevard als groene provinciale weg, die het overmatig verstedelijkte gebied langs de

Noordzee ordent. Het opheffen van de fragmentatie van dit deel van Nederland is de enige manier om onze ligging aan de zee niet verder uit beeld te laten verdwijnen.

Straten en wegen maken de Randstad en haar de steden en dorpen begrijpelijker en geven haar lucht. Tegenover de pragmatiek van de beheersing, ligt het open perspectief van verbinden. Daar zijn wegen ten slotte voor bedoeld.

Summary

From all millions of streets worldwide not one is equal. The individual character of the street is a result of variants in the mutual relations buildings have and the position they take in respect of the public realm. The result is an apparent presence of cultural differences in the shape of the street. For instance, the idea of equality in US society is directly visible in the form of street grids. More hierarchical nations use the street to put power in place. In this context, the Netherlands show a strong focus on communities. This inclination leads to small-scaled street patterns and introvert developments, resulting in fragmentation on the scale of the Randstad.

Groene Hart route

Ontwerpen als de rattenvanger van Hamelen

Kinderlijke verwondering als ontwerpprincipe;
op bezoek bij NL Architects

In 1997 richtte het viertal Kamiel Klaasse, Pieter Bannenberg, Mark Linnemann en Walter van Dijk het architectenbureau 'NL-architects' op. Op dit moment zijn het drietal Klaasse, Bannenberg en Van Dijk actief binnen het bedrijf. Samen met een team medewerkers ontwerpen zij opvallende, alternatieve gebouwen, zoals de basketbar op de campus van de universiteit van Utrecht. De belangrijkste drijfveer voor het bedrijf is het streven naar menselijke interactie zowel in de ontworpen gebouwen als ook op straat. Geen wonder dat ook de stedelijke buitenruimte niet wordt geschuwd. TOPOS nam een interview af met Kamiel Klaasse over het belang van het straatleven bij de ontwerpen van dit architectenbureau.

Kamiel Klaasse

Architect
office@nlarchitects.nl

Geïnterviewd door:

Peter Davids

Student ruimtelijke planning
peter.davids@wur.nl

Hanne De Witte

Student landschaps architectuur
hanne.dewitte@wur.nl

“Misschien leerden we nog wel het meest in die files tussen Amsterdam en Delft”. Kamiel Klaasse leidt zijn verhaal graag in met een herinnering uit zijn studententijd. Samen met zijn studiegenoten Peter Bannenberg en Walter van Dijk studeerde hij eind jaren '80 architectuur in Delft. Ze woonden liever in Amsterdam, want in Delft waren geen meisjes. Het drietal lifte zo dagelijks de afstand tussen Amsterdam en Delft, veelal samen en soms ook mee met docenten. De heftige discussie die ze voerden met elkaar en de docenten waren erg leerzaam. Nu hebben ze sinds 1997 samen een architectenbureau, dat zich kenmerkt door de groepsaanpak. Niks geen eigen 'handschrift' in het ontwerp, de gezamenlijke discussies gedurende de tweemaal daagse rit van anderhalf uur leidden in hun studententijd tot nieuwe inzichten, en liggen ook nu aan de basis van het bedrijf. “Ontwerpen is een teamsport”, aldus Klaasse. “Samen zoeken we naar bijzonderheden”. Dat maakt de ontwerpen van NL Architects karakteristiek.

Bijzonder zijn de ontwerpen van NL Architects zeker. De basketbar op de Utrechtse Uithof spreekt waarschijnlijk het meest tot de verbeelding. Het is verhoudingsgewijs een laag gebouw waar een café en boekenwinkel is gevestigd. Op het platte dak is een basketbalveld aangelegd. “Het geheel vormt een lichtbaken, of lampion vol leven op het terrein van de universiteitscampus van Utrecht. Het is een ideale hangplek voor jongeren. Het krulvormige oranje toegangspad voor invaliden vormt eveneens een kleine arena voor discussies.”

Hoe betrekken jullie straatleven in jullie ontwerpen? Volgens Klaasse maken de mensen het straatleven. Hoe meer verschillende zielen op straat, hoe aantrekkelijker het straatleven. Onderling contact tussen de mensen is essentieel. Ook nu haalt Klaasse er graag een anekdote bij. “Lange tijd hing er bij

de ingang van het kantoor een grote bokszak. Natuurlijk vooral om frustraties tijdens het computerwerk te temperen, maar het had zeker nog een tweede reden. Telkens wanneer nieuwe bezoekers het kantoor betraden, vroeg men naar de reden voor dit opvallende object op kantoor. Dit contact werkte vaak als ijsbreker met klanten en nieuwe werknemers”. Conversation Piece De ontwerpen van NL werken net zo. Ze zijn vaak anders dan gebruikelijk. En dat maakt de gebouwen ook opvallend. Opvallende gebouwen hebben een aantrekkingskracht op mensen, en mensen willen er over praten, hun mening delen met anderen. “Het ontwerp moet werken als een katalysator voor het contact tussen mensen”.

Dit principe zien we dan ook terugkomen in alle projecten van NL. Zo ontwierpen zij een woningcomplex genaamd Blok K waarvan iedere woning anders is opgebouwd en ingedeeld. “Een gevolg hiervan zou kunnen zijn dat mensen bij elkaar op bezoek gaan.” Ook is NL vaker betrokken geweest bij de (her)inrichting van de stedelijke buitenruimte. Een recent voorbeeld hiervan is het project dat werd uitgevoerd rondom de rijksweg A8 die Koog aan de Zaan doorsnijdt. Grote grijze pilaren leiden de snelweg omhoog, met een viaduct de Zaan over. Onder het viaduct was een parkeerterrein. De snelweg kruist zo het dorpsplein waar de oude kerk het harde contrast vormt met de grijze pilaren van het moderne viaduct.

Een herontwerp van de omgeving van het viaduct moest beide zijden van het dorp verbinden, en leidde uiteindelijk tot straatleven in het centrum.

Volgens Klaasse is het van belang dat het plein gebruikt wordt door verschillende bevolkingsgroepen, zoals jongeren, gezinnen, en ouderen. Om die reden heeft men bij het ontwerp erg gelet de attractieve elementen op het plein en onder het viaduct. Een supermarkt heeft een grote

aantrekkingskracht en zorgt voor de levendigheid onder het viaduct. Daarnaast is aan water van de Zaan een fraaie steiger gemaakt, waar mensen lekker kunnen hangen, flaneren en uiteraard een bootje aanmeren. Toch is het soms ook van belang de verschillende bevolkingsgroepen op afstand te houden van elkaar en uiteen te trekken waar nodig. Dit resulteerde in een skatepark. Hier domineren de kleuren van de graffiti dankzij de graffitivrijheid die hier geldt; het zoeven van het verkeer op het viaduct; en de blikken van de jongeren die de sprongen bekritisieren en de meisjes keuren. Door deze sfeer loopt niet iedereen hierlangs.

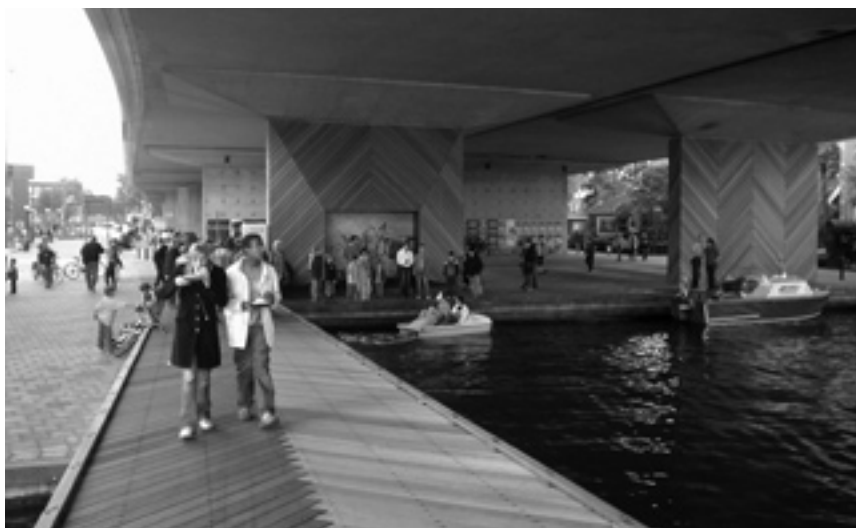
Het Nicolaas Beetsplein in Dordrecht is een ander voorbeeld waarbij de publieke ruimte een is bewerkt ten behoeve van de leefbaarheid. Het plein is onderdeel van wat wel wordt beschouwd als probleebuurt; de buurt had veel last van daarbij horende problemen met bijvoorbeeld jongeren, drugs, schietpartijen. Een nieuw ontwerp zou een positieve draai moeten geven aan de buurt, en weer als gebruikte attractie moeten dienen. Daarom werd enkele jaren geleden ontworpen samen met DS Landschapsarchitecten. De oranje arena steekt erg af tegen de groene grasheuvels rondom de constructie. In het midden is een basketbalveld aangelegd. Tevens kan dit dienen als muziekpodium, waarbij de felle oranje rand dient als zitgelegenheid voor de luisteraars. Gerrit Willems van het CBK, onze opdrachtgever, vond het van belang dat de stedelijke ruimte niet discriminatoir werd, het zou moeten werken voor iedereen, zowel voor rollators als voor skateboards. Ook bedacht naar aanleiding van de situatie in deze wijk is het 'witte stoelenplan'. Een plan waarbij stoelen op straat meegenomen kunnen worden en ergens anders kunnen worden neergezet, zodat het gesprek tussen mensen eveneens wordt bevorderd.

Basketbar in Utrecht

Blok K in Amsterdam

Staatleven onder de A8 bij Koog aan de Zaan

Toch valt het ideaal om meer interactie te bevorderen van .NL niet altijd even goed. Het plan om de zogenaamde 'carwash fontein' te plaatsen bij een ontwerp viel bij de omwonenden van een bejaardenhuis op zich in goed aarde, maar: 'Men vreesde een onstuitbare toeloop van autobezitters. "Een fantastisch idee, maar liever ergens anders..." Dit plan sneuvelde.

Dit roept de vraag op: Hoe weet je nu dat een project echt gaat werken? Baseren jullie je handelen veel op onderzoek? Volgens Klaasse is ieder project gebaseerd op onderzoek. Je plan is een hypothese. Je hebt bepaalde verwachtingen hoe het gaat werken, maar het moet zich 'out there' bewijzen. Gisteren was ik op zoek naar statistische gegevens bij de vraag aan welke zijde van het bed de man, en aan welke zijde de vrouw overwegend in bed ligt. Via Google blijkt dit nog niet zo eenvoudig boven water te halen; het aantal bronnen dat suggereert dat mannen overwegend rechts liggen is ongeveer gelijk aan het aantal bronnen dat het omgekeerde beweert. Een van de dilemma's van onze tijd is dat Waarheid niet meer lijkt te bestaan, er zijn talloze plausibele waarheden tegelijkertijd, de complexiteit is duizelingwekkend. Wat je als ontwerper in ieder geval nodig het is een vorm van naïviteit. Dit helpt conventies af te breken en nieuwe wegen te ontdekken. Juist de kinderlijke verwondering die een mens kan hebben, moeten mensen gaan ervaren.' Alsof ze gelokt worden door de betoverende muziek van de rattenvanger van Hamelen.

En de toekomst? Is er nog wel vraag nog bijzondere gebouwen? Zijn ontwikkelaars nog te overtuigen? Klaasse reageert enigszins gematigd.

In de jaren '90 reikten de bomen tot in de hemel, het grenzeloos optimisme overheerste. Na Bin Laden is dat anders. De spreekwoordelijke boomtoppen zijn in zicht. Angst regert. De woningen

van Blok K blijken op dit moment moeilijk te slijten. Potentiële kopers blijken hun financiering niet rond te krijgen, kunnen hun eigen huis niet kwijt. Nu zou een ontwikkelaar zoiets niet bouwen. Grijs auto's worden het meest verkocht. Niet omdat mensen het liefst een grijze auto hebben, maar omdat de verwachting is dat een grijs het makkelijkst is te verkopen.

Voor architecten geldt uiteindelijk dat ze toch afhankelijk zijn van hun inkomsten. "Een architect is een laffe hond met geld van de baas. Hij doet braaf wat gevraagd wordt. En we worden steeds strakker aangelijnd..."

Summary

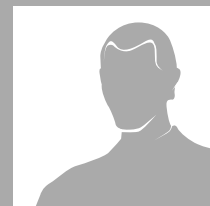
Kamiel Klaase of NI architects sees that human interaction is the key element in their designs. Both in buildings and in the public outdoors people need to have the possibility to make contact. Their designs addresses the possibility to integrate various uses in one place, as at the basketbar. They use buildings as a catalyst for contact between people and to improve the activity on the streets, even underneath the highway.

Skatepark onder de A8 bij Koog aan de Zaan

Nicolaas Beetsplein in Dordrecht

PLANNERPRINS DE

BOEM. Kennis = munitie

Ik ben er weer, uw Plannerprins. Ik zal u op deze plek, zoals beloofd, leren macht uit te oefenen in de wereld van de ruimtelijke ordening. Fijn dat u mij weer leest.

De meeste planners en landschaparchitecten hebben tijdens hun studie veel feitjes over bestuurslagen, bodemeigenschappen, ecologie, verkeer en waterbouw in hun hoofden gestampt. Dat is allemaal prachtig. Weinig aandacht is er besteed aan hoe je deze feiten kunt inzetten voor je eigen gewin, je baas of die van je opdrachtgever. Daarover gaat het vandaag. Ik zal beschrijven hoe je kennis kunt gebruiken als wapentuig in de strijd om de ruimte.

Vroeger werd er gedacht dat planning en ontwerp gebaseerd zou kunnen worden op een zorgvuldige, rationele afweging van argumenten. Tegenwoordig weet men beter. Planning is strijd en in die strijd spelen argumenten een belangrijke rol. Maar je kunt argumenten niet zomaar afwegen. Hun gewicht hangt af van menselijke interpretatie. Persoon A kan misschien vinden dat een argument heel belangrijk is en doorslaggevend, persoon B kan het zelfde argument als onzinnig en irrationeel ter zijde schuiven.

Argumenten worden in debatten door groepen mensen zeer pragmatisch en opportunistisch ingezet om hun doelen te bereiken. De inhoud van het argument is in de praktijk van ondergeschikt belang aan het resultaat dat met de ingezette argumenten geboekt kan worden. Dit mechanisme geldt ook voor planners en ontwerpers die actief zijn in de strijd om de ruimte.

Kennis is macht. Belangrijke wapens in de strijd om de ruimte zijn dan kennis, feiten of onderzoek. Als toegepast onderzoek al nut heeft dan is het vooral om beleid te legitimeren, besluiten die allang genomen zijn een wetenschappelijk sausje mee te geven. Zoals ik een hooggeplaatste ambtenaar van het Ministerie van VROM eens hoorde zeggen: 'Gooi er eens een rapport in'. Mijn vrienden bij het ministerie van LNV waren hier heel ook goed in. Ze hielden de halve WUR aan het werk als wapenproducent. Een voorbeeld daarvan zijn de vele waardering- of belevingsonderzoeken. Deze concluderen allemaal heel eenduidig: de mensen houden van natuur, daarbij: ze worden er heel gezond van. Hoewel meestal in het midden wordt gelaten wat mensen precies onder natuur verstaan, worden de uitkomsten van dit soort studies gebruikt om het natuurbeleid te legitimeren, om te zorgen dat er nog meer belastingcenten in grote projecten als de EHS worden gestoken: 'Uit recent onderzoek naar de positie van natuur in de Nederlandse samenleving, blijkt een grote betrokkenheid bij de natuur. Natuur is voor veel mensen een belangrijke waarde (...) Het principe van een actief natuurbeleid wordt daarom vrij algemeen geaccepteerd en noodzakelijk geacht' Een citaatje gevonden op www.rlg.nl waaruit mooi blijkt dat kennis wordt ingezet om eigen ideeën en belangen te behartigen.

Met dit soort inzichten kijken we anders aan tegen het 'onafhankelijk' onderzoeksrapport dat aantoonde dat de effecten van X of Y op de volksgezondheid toch wel erg minimaal zijn en tegen het planningssupport systeem dat geheel belangeloos uitrekent wat de beste oplossing is voor het betreffende vraagstuk. Een onafhankelijk onderzoeksrapport is dynamiet. Een planningsupport systeem is een bazooka.

Een plannerprins die macht wil uitoefenen in de wereld van de ruimtelijke ordening zal de waarheid aan zijn zijde moeten krijgen, zeker in Nederland waarin veel ruimtelijke vraagstukken worden voorgesteld als technisch oplosbare problemen, zoals de kans op overstromingen, bodemdaling, droogte, vervuiling, volheid... In discussies in dit systeem is het van belang dat de plannerprins wetenschappelijke kennis heeft laten produceren om zijn argumenten kracht bij te zetten. Nog belangrijker is het om ze als wetenschappelijk voor te stellen. In het betoog zal de plannerprins veelvuldig moeten verwijzen naar wetenschappelijk onderzoek. Gebruik de zin "uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat..." dan ook veelvuldig.

De volgende keer zal ik u vertellen hoe u uw eigen waarden en voorkeuren en andere normatieve zaken kunt doordrukken door ze als feiten voor te stellen. Ga ondertussen ter voorbereiding eens met een ecooloog of een klimatoloog praten.

Hoogachtend,

De Planner Prins.

Reacties en links op: <http://deplannerprins.wordpress.com/>

En Publique

Een beschouwing van het symposium 'En publique' over participatie in de ruimtelijke ordening

Participatie, gaat dat niet over die lastige bewoners die altijd ook nog wat te zeggen hebben? Die bewoners die overigens eigenlijk altijd tegen zijn. Of gaat het over samen zoeken naar creatieve en meer gegronde en breed gedragen plannen?

Ter ere van haar IVe Lustrum organiseerde de studievereniging Genius Loci, voor landschapsarchitectuur en ruimtelijke planning, op 28 april 2010 het symposium 'En Publique'. Sprekers, Jaap Lengkeek, Eric Luiten, Wim Schepens en Yttje Feddes, gaven hun reflectie over participatie onder leiding van debatleider Martijn Duineveld.

Ricky van Lingen

Master studente landschapsarchitectuur
ricky.vanlingen@wur.nl

Fotoverantwoording; Marlinda Maris

De, voor de goedvertegenwoordigde Wageningse studenten, welbekende, Jaap Lengkeek, opende het symposium. Voormalig hoogleraar sociaal ruimtelijke analyse aan Wageningen Universiteit en tegenwoordig rector magnificus van de NHTV in Breda bij de BSc-opleiding International Leisure Sciences gaf als vertrouwd een college over participatie. Hij schetste in dit college een reflectie op 50 jaar participatie. Zijn gepresenteerde 'ladder van participatie' verloopt van inspraak in de jaren zestig naar de huidige actieve participatie. Hij trad echter ook even buiten zijn rol als hoogleraar en gaf inzicht in zijn deelname in de actiegroep tegen de Betuwelijn. De aard van het hele proces en het project was grootschalig, slechts een klein deel ging over het verbeteren van de leefkwaliteit. De gemeentes deden weinig moeite om op te komen voor de leefomgeving van de burgers. De gemeentes zagen dat niet als hun taak. Hierdoor kwamen de burgers zelf in actie, maar dit leverde door het late tijdstip in het proces echter alleen frustratie op voor beiden partijen doordat het slechts werd ervaren als vertraging van het proces en er weinig werd bereikt.

Om dit verschijnsel tegen te gaan is een vorm van participatie nodig, waarbij je burgers niet alleen aan het einde van het planproces laat inspreken, maar zorgt voor een transparant verloop van het gehele van het proces. Het is een mogelijkheid om een creatief proces in

gang te zetten met medewerking van burgers.

Jaap Lengkeek sluit zijn college als echte wetenschapper af met een kritische vraag ter bezinning. Reflectie op de naam van de studievereniging Genius Loci. Bezinning op de genius, hoe wij alles doen en waarom. Of zoals hij het zelf beschrijft: 'Welke geest roep je uit de fles? Is dat Alladin die de burgers omarmt of is dat toch Einstein, de onderzoeker?'

Zijn eigen keuze is duidelijk en niet geheel onverwachts. 'Geef mij maar Einstein, laat hem maar uitzoeken hoe participatie werkt en waar het goed voor is. Participatie is niet alleen een zoethoudertje.'

Eric Luiten heeft een luchtigere insteek. Niet zozeer wat betreft de inhoud, maar meer in de vorm van zijn presentatie. Hij omschrijft het zelf als 'een goed gesprek in de kroeg waar Eric Luiten toevallig binnenkomt.' De Eric Luiten, die landschapsarchitect is en directeur van het gelijknamige adviesbureau. Tevens is hij ook parttime hoogleraar Cultuurhistorie en Ruimtelijk Ontwerp aan de TU Delft en parttime Provinciaal Adviseur Ruimtelijk Kwaliteit in Zuid-Holland.

Hoewel de presentatie een gesprek in de kroeg is, heeft Luiten wel vier punten die betrekking hebben op participatie. Allereerst is daar de aangeleerde professionele referentie. Deze is beïnvloed door Le Nôtre, het willen

maken van nieuwe dingen en de moderne tijd, waarin alles snel vooruit moet. Landschapsbescherming was in dit kader niet bespreekbaar.

Daarna was er de Belvedere context. Belvedere was een goed getimed document, dat verscheen op het moment dat er een eind kwam aan 200 jaar van groei. Het vormde het begin van een periode waarin we ons moeten gaan verhouden tot wat er al is. Kortom de verbetering en waardevermeerdering van dingen die er al zijn.

Ook de bestuurlijke provinciale context speelt een rol. In zijn rol als Provinciaal Adviseur komt hij vooral in aanraking met participatie als tegen, een vorm van protest. Hij is nog niet in aanraking gekomen met belangengroepen die ergens voor zijn.

Daarnaast wil hij nog een kanttekening plaatsen bij het begrip participatie. Er zijn namelijk veel verschillende niveaus van participatie, dat loopt van verkiezingen (stemrecht) tot eigen initiatieven. Participatie is dus niet over een kam te scheren. Als voorbeeld van een goed eigen initiatief noemt hij Nederland weer mooi. Dat is een goedgeorganiseerde machine om het Nederlandse cultuurlandschap weer voorop te stellen.

Als argumenten voor participatie noemt hij de deskundigheidsverrijking, omgevingsbetrokkenheid, en maatschappijvorming. De valkuil van participatie is dat hetzelfde resultaat overblijft als wanneer een olifant door een porseleinkast walst. Met weinig oog voor detail en aandacht voor waarde op lange termijn wordt er ingegrepen. Dit komt doordat participatie vooral wordt gedreven door een kort rendement, een kleine horizon en populisme. Deze valkuilen zijn serieus. Participatie kan volgens hem leiden tot heel vervelende dingen. Ter illustratie toont hij een afbeelding van J. Smit en F. Duijts, een kaart over verrommeling van het Nederlandse landschap en een kaart van Alterra over aangename landschappen volgens bewoners. Hieruit blijkt dat het

op de Veluwe aangenaam vertoeven is volgens burgers. Een 'luie beleidsmaker' zou uit deze kaarten kunnen concluderen dat op deze verrommelde plekken bossen moeten komen net als op de Veluwe, want dat is wat burgers waarderen, wat 'ze' willen.

Eric Luiten ziet echter niet alleen de negatieve kanten van participatie, maar noemt wel een aantal voorwaarden om vooral van de positieve kanten te genieten en een effectieve participatie te bereiken. Hiervoor zijn helder opdrachtgeverschap, verantwoordelijkheidsverdeling en ruimte voor professionaliteit nodig. Dit statement gemaakt hebbende geniet Eric Luiten van zijn laatste slok en verlaat de kroeg weer.

Een voortzetting van het gesprek in de kroeg lijkt plaats te vinden wanneer Wim Schepens naar voren treedt als spreker. Hij is bedenker en maker van het programma Landroof. Een programma over ruimtelijke ordening, waarin met mondige burgers en actiegroepen werd meegekeken naar hun gang langs instituties.

Het idee voor het programma ontstond doordat hij zich ergerde aan het Nederlandse landschap. 'Hoe heeft dit zo kunnen gebeuren?' 'Wie heeft dit bedacht?' 'Wie vindt dit mooi?' Waren enkele van de vragen die door zijn hoofd spookten als 'de Jan Smit van de ruimtelijke ordening', zoals hij zichzelf noemt als niet professional in ruimtelijke ordening.

Tijdens zijn twee jaar Landroof is hij nooit de man tegengekomen, die zei: "Dit heb ik bedacht. C'est moi!" Wel mensen die zeiden: "Ja, vijf jaar geleden...nu veel veranderd, die-en-die wethouder....".

Hij ontmoette onder andere een vrouw in Twente, die al vijf jaar bezig was om woningbouw buiten de rode contouren, waar geen woningen mogen komen, tegen te gaan. Zij ging vol goede moed op naar het gemeentehuis. Ze kreeg van de betreffende ambtenaar te horen: "Ja,

geen woningen, maar wel recreatiewoningen.”

Hij sprak ook met een projectontwikkelaar op een grasveldje waar nooit iemand kwam. “We gaan het hier upgraden, fietspaden door heen leggen etc.” In plaats van te luisteren naar wat de bewoners met het grasveldje zouden willen. Want ja, bewoners zijn toch altijd tegen. Er is echter nog nooit iemand geweest die onze ideeën heeft tegen gehouden, aldus de projectontwikkelaar. Tegenspraak is volgens hem slechts vrijetijdsbesteding. Ook viel het Wim Schepens op dat het vaak helemaal niet gaat om ruimtelijke ordening of het milieu, maar om de financiering. Een bedrijventerrein of een appartementencomplex dat gebouwd wordt ter compensatie van de kosten om het gemeentehuis te verplaatsen bijvoorbeeld.

Daarnaast wordt bij participatie vaak verwezen naar het NIMBY (Not In My Backyard) effect. De vrouw uit het eerdergenoemde voorbeeld, in Twente zei daar heel doeltreffend en terecht over: “Ik wil best tegen een soortgelijk recreatiepark in demonstreren, maar dat mag niet. Ik heb alleen in mijn eigen gemeente inspraak.” Het mes snijdt dus aan twee kanten.

De ervaring van twee jaar Landroof levert vooral de wijsheid op dat de burger niet altijd als vijand moet worden gezien. Daarnaast is het van belang dat participatie al aan het begin van het planproces plaatsvindt, anders bestaat het gevaar van de slager die zijn eigen

vlees keurt.

Daarnaast vraagt hij zich af of Nederland niet op slot raakt? Bedrijven vestigen zich op een locatie vanwege de aanwezigheid van een golfterrein en niet meer vanwege de aanwezigheid van een ander bedrijventerrein. Je bent het zelf, maar wilt er niet mee geconfronteerd worden. Is daar wel ruimte voor? Wat zijn de vestigingsredenen van de toekomst?

Met Het recht op een mooi plan! Door de sluitende spreekster, Yttje Feddes laten we het café weer even voor wat het is en keren we weer terug naar de collegebanken. De Rijksadviseur voor het Landschap voor de periode van 2004 tot 2012 en mede-eigenaresse van Feddes/Olthof landschapsarchitecten schetst ze als echte landschapsarchitecte een overzicht van vormen van participatie door de schalen heen. De schalen small, medium, large en mega. Ze vraagt zich af wat nu precies burgers

zijn, ‘wie is de burger?’. Rekening houden met belangen van mensen is namelijk altijd en op alle schalen onderdeel van het project. Small. Een voorbeeld is de herinrichting van een kade. Samen met landschapsarchitecten en bewoners kijken en in kaart brengen hoe het er nu uitziet, wat waardevol is, en hoe het huidige gebruik is. Hierbij kan je ook als ontwerper je eigen verhaal vertellen. Tijdens keukentafelgesprekken bespreek je de verschillende opties. Medium. Het schaalniveau van een park. Het park meer betekenis geven voor de buurt door meer programma en meer differentiatie tussen extensief en intensief gebruik. Volgens Yttje moet je hierbij niet vergeten dat je zelf ook burger bent, je ervaring met parken kun je gebruiken. De scheiding tussen burger en landschapsarchitect is soms klein. Rond de Sloterpas in Amsterdam zijn veel bomen gekapt zonder protest van bewoners. Door het transparante

planproces zijn burgers heel erg betrokken geraakt.

Large. Een voorbeeld op landschappelijk niveau, het nieuwe tracé van de verbindingsweg tussen de A12 en A28 door het natuurgebied Amelisweerd, nabij Utrecht. Hier zijn mensen gevraagd om het nieuwe traject als keten door het landschap te vertegenwoordigen.

Mega. Als voorbeeld worden de windturbines aangehaald. Het leuke aan de ontwikkeling hiervan is dat het eigenlijk van onderop is gekomen. Boeren, die zelf in hun achtertuin een windturbine plaatsten. Ze zijn inmiddels de menselijke schaal ontgroeid en daarom is het heel terecht dat de overheid zich er inmiddels mee bemoeit. Bij ontwikkelingen op zo een schaal moet je als overheid heel streng zijn. "Zou je niet met de molens een mooi beeld kunnen markeren in plaats van verspreid over het hele land?" Dat laatste is haar schrikbeeld als Rijksadviseur. Er is gemakkelijk een koppeling te maken met de Deltawerken. Hiermee kan je ook landschappelijke lijnen verbeelden en sterker maken.

Bij de schalen small en medium gaat het om het meedenken van burgers, zijn professionals onmisbaar, bewaakt de overheid het publieke belang en geeft het ruimtelijk ontwerp panorama's en focus. Bij de schaal large gaat het om het smeden van allianties in samenspel met de overheid. Op de schaal mega is de overheid verantwoordelijk voor het ontwerpend onderzoek (innovaties) en beleidskeuzes op juiste schaalniveau.

De sprekers schetsten een mooi beeld van de voordelen van participatie, maar meden de valkuilen ook niet. Jaap Lengkeek gaf een beschouwing op participatie door de jaren heen, Yttje Feddes liet zien wat participatie betekend op de verschillende schaalniveaus van het werkerrein van de landschapsarchitect en de overheid. Tussendoor belandden we onverwachts

even in de kroeg, waar eerst Eric Luiten binnenkwam met zijn gedachtes over participatie en waar hij waarschuwde voor de 'luie beleidsmaker' en 'olifanten in porselein kasten'. Een sterke reflectie op participatie met de nodige anekdotes uit de praktijk, van hoe overheid en bewoners vaak langs elkaar heen werken, werd gegeven door Wim Schepens. Hoewel participatie soms een wat uitgemolken thema lijkt, toonde dit symposium aan dat er nog veel over te zeggen valt. De diversiteit in de presentaties van de verschillende sprekers was groot en liet genoeg ruimte en discussie voor het debat dat hierop volgde.

In de volgende Topos zal meer op het debat gedeelte van het symposium worden ingegaan. We laten het hier nog niet bij zitten. Er zal dan naast een verslag van het debat nog een stapje verder worden gegaan door een aantal besproken thema's nog wat meer op de spits te drijven dan op de dag zelf al het geval was.

Summary

During the lustrum celebration of study association Genius Loci the discussion of the Symposium was about the role of participation. Speakers as Yttje Feddes, Eric Luiten, Wim Schepens and Jaap Lengkeek gave their reflection and opinion about participation.

Participation is, however, very divers. Over the years the idea about ways of participation changed as Jaap Lengkeek illustrated. Yttje Feddes showed that the kind of participation changes with the scale of projects. Eric Luiten gave an overview of the (dis)advantages of participation. Wim Schepens presented some examples of participation in projects followed for his television program Landroof.

Het nieuwe straatleven: terug van weg geweest?¹

Op het laagste geografische schaalniveau, dat van straat en buurt, overheerst een beeld van negatieve connotaties. Kinderen en jongeren zouden van de straat gehouden moeten worden. Op straat, zo is het idee, komen zij in aanraking met slechte gewoonten, op straat loert het gevaar en wordt de jeugd snel verleid tot kattenkwaad en erger. En wie heeft het nog over de buurt, anders dan in relatie met 'prachtwijken' en achterstandsgroepen? Wie zich nog op de buurt oriënteert, doet niet mee in deze moderne wereld van hogesnelheidstreinen en verre vakanties. De buurt lijkt iets uit een ver verleden, een vrijetijdslocatie voor kinderen en volwassenen die weinig andere alternatieven hebben, voor wie de horizon niet verder reikt dan de buurtsuper, de speeltuin en het buurtcafé. Hele stapels literatuur laten zien dat de buurt niet meer is wat het geweest is (Lupi, 2005). De belangrijkste dragers van het traditionele buurtleven zijn verdwenen; zij hebben de oude stadswijk ingeruild voor het groene suburbane wonen. De 'echte' Jordanees woont tegenwoordig in Purmerend.

Lia Karsten

Professor Stadsgeografie
C.J.M.Karsten@uva.nl

De overtuiging dat straat en buurt hebben afgedaan, heeft het zicht enigszins belemmerd op nieuwe ontwikkelingen. De oude buurt is inderdaad verdwenen, maar er lijken ook weer nieuwe vormen van buurtleven te ontstaan. Wie de ogen goed de kost geeft en op een mooie zomernamiddag de stad doorkruist, zal zien dat er sprake is van een bescheiden revival. Die blijkt ingezet door vooral jonge gezinnen. Zij hebben weer bezit genomen van de buitenruimte in de eigen straat en buurt. Interessant is ook dat het hier niet gaat om arbeidersbuurten maar juist om middenklassenwijken. Op straat hangen, zitten en spelen, een wijntje drinken of zelfs een hele maaltijd genieten, het is allemaal 'bon ton' voor groepen die hier nog niet zo heel lang geleden van gegruwd zouden hebben. Nette families uit de middenklasse distancierden zich van deze 'arbeiderspraktijken'. Het vroeg twintigste- eeuwse beschavingsoffensief was er juist op gericht om arbeidersgezinnen te leren een strikte scheidslijn te hanteren tussen privé en openbaar (Deben, 1988). Op straat rondhangen paste daar niet in en gewoon uit het raam hangen, we kennen de anekdotes rond de kleine raampjes van de Amsterdamse school, was al verdacht. Nette gezinnen deden dat niet.

In dit artikel beschrijf ik kort wat vooraf ging aan de hierboven beschreven kentering. Is er zo iets als een revival van het straatleven, hoe is die ontstaan en wat houdt het in? Ik baseer me hierbij op enkele studies in een aantal vooroorlogse (herstructurerings) wijken in Rotterdam en Amsterdam (zie: Bouw en Karsten, 2004; Karsten et al, 2006). De hier gebruikte citaten zijn ontleend aan de interviews die in het kader van deze studies zijn gehouden. Dit artikel eindigt met een oproep aan stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten om de verblijfsfunctie van straten, stoepen, pleinen en buurten te versterken.

Stedelijke oriëntatie

De massale suburbanisatie van gezinnen uit de stad heeft een tegenreactie opgeleverd van gezinnen die zich willen onderscheiden. Als 'iedereen' in de suburb gaat wonen, wordt het interessant om zelf een andere keuze te maken. Die 'andere' keuze blijkt vooral gemaakt te worden door gezinnen waarbij de partners werkzaam zijn in de culturele sector van de stedelijke arbeidsmarkt: zij afficheren zichzelf graag als stadsmensen. De behoefte zich te onderscheiden is echter niet alleen gevoed door smaak en identiteit. Het moderne gezin heeft het druk, beide ouders hebben een baan en proberen dat te combineren met de zorg voor kinderen en een beetje cultureel vermaak. Tijd en ruimte zijn wederom belangrijke grootheden. Het dagelijks combineren van veel verschillende activiteiten maakt het tijdruimtelijk budget krap en daarmee nabijheid en bereikbaarheid belangrijk: de locatie van de woning ten opzichte van een groot aantal andere activiteitsplaatsen van werk tot crèches, scholen, de bioscoop en de sportschool. Want het gaat niet alleen om de bereikbaarheid van het werk, maar om een brede range van stedelijke voorzieningen:

"Dichtbij, daar ben ik zo, even de straat oversteken, binnen een straal van 300 meter van mijn huis, ik hoef alleen maar de brug over, heel centraal."

Het zijn allemaal veel gehoorde kwalificaties die stedelingen gebruiken om de unieke woonlocatie – in de stad – te prijzen. Wat daarin zo aantrekkelijk wordt gevonden, hangt af van de kenmerken van het huishouden (inkomen, beroep, leeftijd kinderen, etniciteit) en natuurlijk de eigen smaak. Voor de een is de levendigheid en diversiteit van de stad in algemene zin belangrijk, voor de ander zijn dat bepaalde speciaalzaken en voor weer een ander is dat het aanbod van cultuur:

¹ Dit artikel is een bewerking van een eerder verschenen artikel van de hand van dezelfde auteur: De opwaardering van de stoep tot een middenklasse cultuurobject (Vrijetijdstudies, vol. 25, no. 3, p. 35-38)

‘Het idee dat je zomaar overal naar toe kunt gaan, naar cultuurdingen, de film, de opera wat al niet, allemaal in tien minuten op de fiets bereikbaar. Ik zou dat echt niet graag willen missen.’

In dit palet past ook de nabijheid tot veel door kinderen gebruikte voorzieningen. Middenklasse gezinnen gaan graag met de kinderen naar cultuur, café, museum etc.. Een moeder uit Rotterdam roemt de Rotterdam pas die haar gezin in staat stelt om met zijn allen geheel vrijblijvend een museum binnen te lopen. Amsterdamse ouders uit de Concertgebouwbuurt verhalen over de culturele kinderruitstapjes in hun omgeving. Dat zijn de lusten van het stedelijk wonen die iedereen koestert. Ouders zijn er trots op dat hun kinderen op een vanzelfsprekende manier kunnen kennismaken met stedelijke cultuur en zijn ondertussen natuurlijk ook bezig het nageslacht van de nodige culturele bagage te voorzien.

De netwerkende buurtbewoner

De stedelijke oriëntatie van middenklasse gezinnen neemt niet weg dat de eigen buurt onverminderd belangrijk is. Het gaat om dubbele oriëntaties. Het zijn stedelingen maar met een dorpse oriëntatie als het om de eigen buurt en straat gaat. Op dit lage schaalniveau is fysieke nabijheid verweven met sociale nabijheid: het is niet alleen nuttig om voorzieningen in de buurt te hebben, die voorzieningen blijken ook belangrijke plekken om andere bewoners te ontmoeten. Winkels, crèches, cafés en speelplekken functioneren als ontmoetingsplekken voor buurtbewoners en vormen zo de knopen in het sociale netwerk. In een ‘goede’ buurt is daar geen buurthuis voor nodig, zoals een Rotterdamse opmerkt:

‘Ik denk weleens, Albert Heijn is net een buurthuis voor mensen die nooit in het buurthuis komen.’

Wederzijdse herkenning is belangrijk, dat betekent dat er genoeg gelijkgestemden in de eigen buurt en liefst ook straat moeten wonen om een thuisgevoel te krijgen. Vriendschappelijk contacten in de buurt blijken een veelgeprezen goed. Het netwerken onder gelijkgestemden in de buurt blijkt een actief proces dat vooral met de komst van kinderen samenhangt, zoals deze moeder uit Rotterdam aangeeft:

‘Als je me een paar jaar geleden had gevraagd waar mijn vrienden wonen, dan had ik gezegd overal. Maar dat is nu anders. Dat komt door de kinderen, je trekt toch meer op met mensen met kinderen en dat zijn vooral mensen hier uit de buurt en van de crèche. Veel Rotterdam eigenlijk. Sommige vrienden van ons zijn de stad uit gegaan en daar heb je dan ook minder contact mee.’

Het onderhouden van contacten elders kost tijd, in praktische zin heb je er niet veel aan met als gevolg dat er op den duur verwaarlozing optreedt.

Sociale netwerken gaan echter niet alleen over en met de kinderen. Professionele contacten zijn evenzeer belangrijk. Een interessante buur heeft kinderen in een vergelijkbare leeftijd met die van jezelf maar liefst ook een professionele status die tot interessante gesprekken kan leiden. De buurt is daarmee ook een bron voor het verstevigen van of het opdoen van professionele contacten. In moderne gezinnen lopen ouderlijke en professionele netwerken door elkaar. Bij het ophalen van de kinderen kan ook nog even geïnformeerd worden naar werkgerelateerde zaken. De lokale oriëntatie is echter wel specifiek: niet iedere buur is een interessante medebewoner. Ook bij de stedelijk georiënteerde gezinnen blijken sociale relaties meer gekenmerkt door bonding – met gelijkgestemden – dan door bridging – met andere groepen (Putnam, 2000).

De stoep

De lokale oriëntatie van de nieuwe middenklasse gezinnen wordt duidelijk in de verandering die sommige straten in stadswijken ondergaan. In de jaren zeventig begonnen met voorzichtige geveltuintjes zien we nu de bankjes, potten, zandbakken, fietsjes en het speelgoed verschijnen. Dit in bezit nemen van de stoep blijkt een mengeling van noodzaak en keuze. De kinderen moeten buiten spelen, daar worden deze stadsgezinnen ook op aangesproken. Maar waar laat je ze spelen? Ouders hebben niet altijd zin of tijd om mee gaan naar de speeltuin. Kinderen alleen laten gaan is zeker tot ze een jaar of 10 zijn geen echte optie. Tuinen, als ze die al hebben, zijn voor veel kinderen al snel niet meer interessant en bezorgen ook ouders zelf soms een opgesloten gevoel. De stoep voor de deur biedt dan uitkomst. Ten minste als er sprake is van een breed plaveisel en de verkeersstroom beperkt blijft. Het stoepleven blijkt zich te manifesteren in straten en buurten met kwaliteiten die aangeduid kunnen worden als stedelijkheid in de luwte (Karsten, 2007). Terwijl de kinderen buiten spelen kunnen ouders de krant lezen, hun e-mail checken of met de burens afspreken wie even een oogje in het zeil houdt. Aan het eind van een mooie zomermiddag kan er een glaasje wijn gedronken worden of besloten samen eten te halen. Het biedt contact en vrijheid of zoals een Amsterdammer het uitdrukte:

‘...als ik er genoeg van heb ga ik naar binnen, ik hoef niet te wachten tot de burens zelf vertrekken.’

En voor de kinderen is het heerlijk, zij maken gemakkelijk contact met de buurkinderen. Geen grotere attractie voor buiten spelen dan andere kinderen.

Het nieuwe straatleven

Het in bezit nemen van de buiten ruimte voor de eigen voordeur kan in verband gebracht worden met de trend van stedelijk buitenleven zoals we die zien bij de snelle opkomst van het terras als commerciële stedelijke attractie (Atkinson, 2003; Zukin, 1995). Zelfs in landen die in het geheel geen mediterraan klimaat hebben, zoals in Scandinavië, is het aantal terrassen enorm toegenomen. Stedelingen willen buiten zitten met of zonder terrasverwarming. De ervaring van de vakantie in het zuiden moet ook thuis genoten worden. De hier beschreven praktijken op de stoep doen in zekere zin ook aan het mediterrane leven denken. Toch verschilt de stoep hiervan op tenminste één cruciaal punt: het is niet een door commercie gedreven ontwikkeling. Het gaat om door bewoners zelf gecreëerde buiten ruimten, gestoeld op welbegrepen eigenbelang – dat dan weer wel – maar zonder enige commerciële betekenis.

Daarbij valt verder op dat de stoep een 'upgrading' heeft meegemaakt. Van een levendig domein in oude arbeiderswijken is de stoep een geaccepteerd onderdeel geworden van een nieuwe middenklasse leefstijl. Voor gezinnen uit de middengroepen is het tegenwoordig hip om op straat te zitten! Het in het bezit nemen van de stoep en het ontwikkelen van nieuwe vormen van straatleven betekent ook een trendbreuk als het gaat om het terug trekken uit het openbare gebied (Hajer en Reijndorp, 2001). Deze gezinnen verschansen zich niet achter de voordeur, maar treden naar buiten en proberen zo enige greep en controle terug te krijgen op hetgeen zich voor de voordeur afspeelt. De maatschappelijke versnelling en het opschalen van het leven kent een interessante tegenbeweging: de lokale schaal van de eigen buurt en straat. De stoep functioneert weer zoals hij ooit bedoeld is: om kinderen 'op te nemen', om een praatje met de buren te maken en om op een bankje in de zon te zitten.

Uitdaging voor vormgevers

Ontwerpers zouden op deze trend in kunnen spelen. Zoals Jane Jacobs (1961) al schreef: stoepen en straten zijn de meest vitale organen van de stad. Dat bewoners meer betrokken zijn bij wat er op straat gebeurt en daar een zekere verantwoordelijkheid voor nemen is een gunstige ontwikkeling. Vormgevers hoeven niet veel meer te doen dan brede stoepen maken, of andere slimme oplossingen bedenken voor een zachte, soepele overgang tussen binnen en buiten (Rohmer, 2007). Buitenruimtes zoals de stoep of een veranda die vanuit de op de straat gerichte woning in bezit kunnen worden genomen als verblijfsruimte, helpen bij het terugveroveren van de straat op het autoverkeer. Straten en pleinen kunnen aangekleed worden met bomen waar je in kunt klimmen of muurtjes waar je je achter kunt verstoppen. Stoepen moeten breed genoeg zijn om een bank neer te zetten of om touwtje te kunnen springen. Allemaal eenvoudig te verwezenlijken en van belang om straatleven en daarmee sociale interacties mogelijk te maken.

Literature

Atkinson, R. (2003) Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces. *Urban Studies*, 40 (9) p. 1829-1843.

Bouw, C. and L. Karsten (2004) Stadskinderen. Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte. Amsterdam: Aksant.

Deben, L. (1988) Van onderkomen tot woning. Een studie over woonbeschaving in Nederland (1850-1960). Amsterdam: Sociologisch Instituut.

Hajer, M. en A. Reijndorp (2001) Op zoek naar nieuw publiek domein. Rotterdam: Nai.

Jacobs, J. (1961) The death and life of great American cities. New York: Vintage Books

Karsten, L. en A. Reijndorp, J. van der Zwaard (2006) Stadsmensen. Levenswijze en woonambities van stedelijke middengroepen. Apeldoorn/Antwerpen: Spinhuis, pp. 208.

Karsten, L. (2007) Stedelijkheid in de luwte. *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, vol. 88, no. 3, p. 38-41.

Lupi, T. (2005) Buurtbinding. Amsterdam: Aksant.

Putnam, R. (2000) Bowling alone. The collapse and revival of American community. New York: Simon and Schuster.

Rohmer, M. (2007) Bouwen voor de next generation. Rotterdam: Nai.

Zukin, S. (1995) The Cultures of Cities. Cambridge MA: Blackwell.

Deze zomer was ik in Berlijn en dwaalde wat rond door de straten en wijken. Elke wijk heeft haar eigen sfeer, haar eigen mensen, haar eigen identiteit. De diversiteit en levendigheid van Berlijn spreekt me aan. Er lijkt continu wat te gebeuren, terwijl je er rondloopt zie je de stad veranderen en groeien. Zo stuitte we op deze binnenplaats, verscholen achter een enorm, grotendeels vervallen gebouw vol creatieve initiatieven.

Flore Bijker

Studente Landschapsarchitectuur
flore.bijker@wur.nl

*Fotoverantwoording; Ricky van Lingen
Flore Bijker*

KLEURIG VERVAL

A working landscape for New Orleans

'Water as an amenity' as a strategy for a delta city that has to deal with storm-water flooding.

First a hurricane, now oil; contemporary New Orleans is revising its relation with landscape and water, out of necessity and out of ambition. Since Hurricane Katrina devastated the city in 2005, the Dutch Dialogue workshops - initiated by local architect David Waggoner and the Royal Dutch Embassy - have engaged in a knowledge exchange aiming for new harmony in the landscape, equally inspired by Dutch water cities and love for 'the big easy'. A MSc thesis by three Wageningen landscape architects explores how a transformation of the New Orleans' storm water system can increase stormwater resiliency and at the same time contributes to the revival of the city.

Peter Hermens

Student landscape architecture
Hermens.peter@gmail.com

Jaap van der Salm

Student landscape architecture
jaapvandersalm@gmail.com

Chris van der Zwet

Student landscape architecture
chrisvdzwet@gmail.com

Introduction

Deltas are highly dynamic landscapes, and subject to constant change. As a result, human intervention and innovation has always been necessary to safely live and work in deltas.

New Orleans, located at the mouth of the Mississippi river, is a typical urban delta city. Like many delta cities around the world, historically the city has a two-fold relationship with water as both resource and threat.

The location of an urban region in a delta brings prosperity and economic wealth, but at the same time there are disadvantages and challenges to overcome. Being low-lying areas, deltas are prone to flooding by the rivers that form them, large volumes of rainfall typical of coastal climates, and storm surges from the adjoining seas. The rapid urbanization of the world's deltas puts natural resources at risk and amplifies possible consequence, both economical and psychological, in case of disaster (McGranahan, et al., 2007). The recent concerns about climate change and socio-economic trends of progressing urbanisation and continuing investment make life in the urban delta even more complex, and a sustainable strategy for dealing with water in urban deltas all the more relevant.

Today's state of affairs in New Orleans

It has now been well over 4 years since hurricane Katrina struck the South Louisiana coastline near New Orleans, flooding 80% of the city up to 3m (Campanella, 2008), and forcing virtually all citizens to evacuate. Substantial investments in flood mitigation infrastructure since 2005 will ensure a better than ever before safety from hurricane threats by 2011. 15 billion dollar has been invested in a hurricane risk reduction system on the perimeter of the city, built by the U.S. Army Corps of Engineers. Once completed it will provide protection against 1/ 100 year

storm events, and is designed to withstand a 1/ 500 year storm event without catastrophic failure (USACE, 2008).

These considerable investments however, do little to improve the day to day quality of the living environment for the residents of New Orleans, which varies greatly related to topography. Behind the dikes a two-faced city can now be observed:

The historical parts of the city, located on higher grounds, again do well. Flood elevation levels were low here and population reaches close to pre-Katrina levels. Again the same lively, festive and easy-going atmosphere is buzzing through the streets. These neighbourhoods provide the lush greenery, rich experiences, colonial architecture and bustling life; all that New Orleans is famous for.

However, elsewhere large parts of the city are by all means still severely damaged and lack landscape quality. It is in the low-lying suburbs, the former back swamp of New Orleans, that the city's problems concentrate, the lack of landscape quality is most manifest and interventions are most needed. The Gentilly and Lakeview neighbourhoods are typical examples of such low-lying areas and form the focus area of this study.

Lack of landscape quality

Being landscape architects we have tried to tackle four main problems in these areas, which together determine this landscape quality: rainflood events (1), subsidence (2), the permanent consequence of vegetation loss (3), vacancy, and its resulting changes in atmosphere of the neighborhoods (4).

Rain flood events

1) With an at-the-time world-class drainage system the swamps and marshes at the fringe of the city were

Perspective St Anthony

drained at the beginning of the 20th century. Since then, fast discharge and deep drainage and only small amounts of open water result in a low groundwater table, dry soils and consequently subsidence of these now urbanised, former 'backswamp' lands. Originally slightly above sea level these lands have fallen up to 3m below sea level, causing them to suffer the worst from Katrina's floodwaters. Subsidence complicates the draining of the city and worsens existing water problems by shifting subsurface drains and canals, loosening joints and causing leaks, breaks, and bottlenecks in the system.

Subsidence

2) The city has a sub-tropical climate; the annual precipitation is 1572 mm (1961-1990). Rainfall in New Orleans is extremely intensive; rainfall in excess of 75 mm in 24 hours, or 100 mm in 48 hours is an almost annual event in the city (Stuurman in: Meyer, et al., 2009). The effects of climate change mean that New Orleans has to prepare itself for even more intense rainfall events

separated by longer periods of drought. Already today, the large volumes of rain in short time periods often exceed the capacity of the outdated and broken storm water system in the city, inflicting large amounts of property damage, and sometimes even casualties (NWSFO, 1997). Floodwaters can rise up to 60cm during a 1/ 10 year storm event (BCG Engineering, 2003), for which the storage assignment was calculated in this thesis with GIS-tools to be 1.200.000m³ for the residential areas of Gentilly and Lakeview.

The permanent consequence of vegetation loss

3) Both the strong winds and the brackish flood waters of Katrina destroyed 70% of the urban canopy, an estimated total amount of 100.000 trees (Ierardi, 2008; HikeforkaTREEna, 2009). This negatively impacts the microclimate resulting in a lack of shade during hot summers. The remaining fragmented green structure and barren and deserted looking suburban landscape offers little to no opportunities for local fauna.

Additionally the hurricane decimated the tree stock and nurseries in all of South-Louisiana.

Vacancy and its resulting changes of atmosphere in the neighbourhoods

4) Heavy emotions after Katrina and unsupported plans for urban renewal led to a 'laissez-faire' policy following the storm; a strategy focussed on short-term recovery. Today, 20% of the New Orleanians have not returned (Times-Picayune, 2009) and it is questionable whether they ever will, as people have rebuilt their lives elsewhere in the U.S., leaving their lots empty, overgrown or in ruins in what were once thriving middle class suburbs. The resulting striking image of a perforated urban tissue with closed schools, unreturned grocery stores, and scattered inhospitable structures has a detrimental effect on aesthetics. Large numbers of inactive plots give parts of the area a feeling of neglect and desertedness. In this condition the poor urban environment not only provides limited possibilities for natural life, but also fails

Perspective St Anthony with central reservation

to inspire humans, and does not offer reason to pass spend time in the public space.

New normal conditions

As vacancy is strongly related to topography, it is most significant in the lowest area's which sustained the most damage during the storm. In Lakeview and Gentilly over 30% of the residential plots are currently unoccupied, with some neighborhoods close to a 50% loss of inhabitants. It is important to realise that the situation New Orleans faces today are 'New Normal' conditions, no longer solely related to the recovery from Katrina (GNOCDC, 2009). The stabilising rates of return imply the perforated tissue will not heal on its own accord and needs a structural rethinking. At the same time they also offer opportunities for changes in water management.

Compared with an average store/discharge ratio of 9:1 in the Netherlands the drainage system in New Orleans (with a 1:1 ratio) is highly dependent on discharge. Through pumps with enormous capacities (up to 350m³/s (USACE, 2008)) it is attempted to discharge rainwater as quickly as possible to Lake Pontchartrain (located north of the city). The frequent rain flood events prove that this strategy is unsuccessful. As such the technocratic system not only functions inadequately, but is also conceptually outdated, belonging to a paradigm characterized

by a fight against the water and nature in general. This in contrast to contemporary thinking which is increasingly common in the Netherlands and abroad, and seeks to work with nature, aiming at mutual benefit and to profit from open water as quality in the city's public space (Commissie waterbeheer 21e eeuw, 2000). Additionally, the network of underground canals mean there is virtually no visible surface water within the city, providing little to no resemblance to the native habitats of a delta city. With few or no links to their natural environment, the citizens of New Orleans become detached and unaware of the landscape they live in.

Future perspectives

The thesis proposes a transformation process aimed at a working landscape with as its backbone a re-envisioned storm water system based on a contemporary three-stage-strategy: ; the retain/store/discharge principle, (Commissie waterbeheer 21e eeuw, 2000)). This working landscape performs for humans by ensuring a healthy and pleasant living environment, through inclusion of ecological processes. And this working landscape informs humans by inspiring, revealing and triggering the imagination.

The huge amount of space left vacant after hurricane Katrina is considered both a necessity and a chance to implement extensive water and robust

structures of native and storm proof vegetation in the Lakeview and Gentilly neighbourhoods.

The strategy finds its inspiration in the richness of the surrounding original landscapes of the Mississippi delta, which are structured by a topographical gradient. Hardwood forest is found along the higher grounds of (former) riverbanks, followed by brackish bald cypress and tupelo swamp forests with saline marshlands closest to the sea. In the suburban area of Gentilly and Lakeview four landscape zones are revealed that refer to those original landscapes, and are further based on topography on topography, subsidence rate, and problems with rain flooding. The zones provide basic concepts for interventions on all scale levels, addressing the problems stated above. As such the strategy mitigates rain flood events by reducing peak discharge, offers conditions for native, sustainable vegetation and provides attractive public space.

Each landscape zone has its own strategy regarding hydrology and vegetation. Typical species associated with the ecosystems in each landscape zone form the main character, while accent species bring identity in different neighbourhoods within those zones. Native species ensure storm robustness and additionally provide habitat to local fauna. Temporal functions reserve space awaiting development. Tree nurseries can be one of those functions, fulfilling

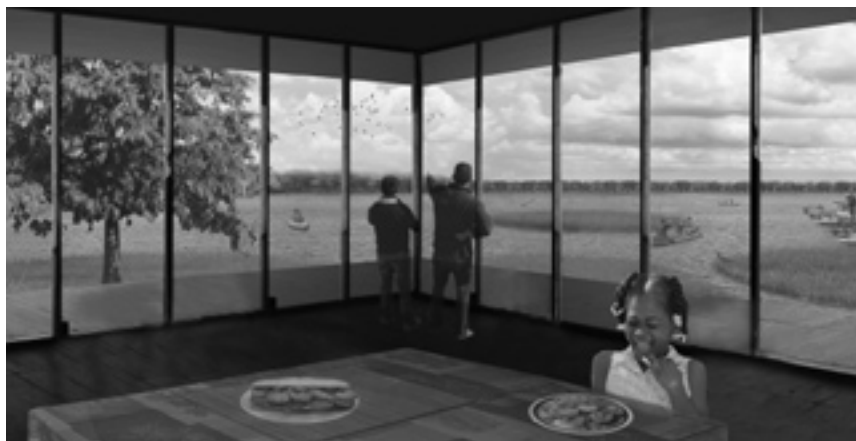
Blue way

the need for seedlings to reforest the city on-the-spot on the spot, as well as occupying and bringing meaning to neglected land. In a future stage these functions can give way for water bodies that will act as buffer zones and as an beautiful amenity within the neighbourhoods.

In the lowest area's more space is reserved for open water in large surfaces and branching networks, while at the higher grounds wadi's and a higher building density are the main principles. A vital part of the transformation is a new strategy regarding water management, advocating a connected water system based on store-retain-discharge principles. Dutch standards regarding freeboard and the allowed water fluctuation (dH max) were applied and tested.

To counteract hazards regarding health issues and water quality technical design principles are developed, which include the prevention of stagnant water through guaranteed flow and ecological mosquito management. Through incentive planning, the community can and should be engaged with interventions on plot level (e.g. introduce rain barrels, plant native vegetation in gardens and introduce permeable surface materials with wide seams).

Area's with both the most pressing needs and biggest chances should be the starting points from which the new landscape framework grows. By attracting development in the north, the complete area becomes a vital and well connected part of the city, instead of its peripheral position now. The integral approach towards spatial development ensures that investments work towards more than one end at the same time. A working landscape in this way may turn these low-lying areas into attractive and distinctive suburbs that New Orleans and its inhabitants so rightly deserve.

Pavilion view

The position of design

The design forms an important part of this research, for only the creation of a design allows for conclusions whether the introduction of surface water in the perforated urban fabric is both possible and sensible, and thus is a valid concept.

New Orleans' large City Park—covering more acres than New York's Central Park—located in the centre of the study area will function as an anchor point and showcase for the new landscape structure in the neighbourhoods. The park is redesigned as a water machine that can store 852.500m³ of water during rain events, 26% of the storage assignment. Also the park clearly demonstrates how an interpretation of the former appearance of the landscape can provide a connection with place and nature, and enrich the character and identity of the city.

Three studies show how this landscape looks in the residential context and answer questions on smaller scale levels regarding the strategic allocation of vacant space—voids, plots and medians varying in size—for the working landscape structure. Starting point of the design should be a pattern analysis of the urban fabric, by which opportunities for water storage and urban design can be discovered. The exact scale of the transformation depends on the results of this analysis as

well as the ambition level and priorities of the city. It was found that open surface water can offer multiple living environments related to water, and can contribute significantly to the storage assignment.

All together this study shows how canals, grass lined swales, nurseries and retention ponds can be developed in order to not only function well but also look good; truly water as an amenity for the great city of New Orleans.

Samenvatting

De MSc thesis van drie Wageningse Landschapsarchitecten kwantificeert problemen met betrekking tot (1) hydrologie, (2) vegetatie en (3) leegstand in twee zwaar door Orkaan Katrina getroffen wijken in New Orleans, USAVS. Een ruimtelijke strategie lost waterproblemen bij een 1/10 jarige storm op, en verkent de potentie van water als kwaliteit in de stad. Door het inzetten van de verlaten ruimte(s), die het gevolg zijn van leegstand na de orkaan, tbv ten behoeve van waterberging wordt dit probleem een kans tot het opnieuw aantrekkelijk maken van de wijken als woonmilieus met hoge kwaliteit van leven.

“Je kan hier allerlei mensen tegenkomen”

De Kanaalstraat, een multiculturele winkelstraat in Utrecht

Karin Peters werkt sinds 2002 bij de Leerstoelgroep Sociaal-Ruimtelijke Analyse als universitair docent. Haar onderzoeksinteresses liggen op het terrein van publieke ruimte, vrije tijd en multiculturaliteit. Momenteel is ze bezig met de afronding van haar PhD getiteld “Meaning of public spaces for social integration within the context of leisure”. Dit artikel is gebaseerd op empirisch onderzoek dat verricht is in het kader van haar PhD.

Westerse steden zijn, meer dan ooit tevoren, multicultureel en kosmopolitische ‘melting pots’. Mensen met diverse etnische achtergronden leven samen in verschillende wijken en participeren, hoewel niet in gelijke mate, in het sociale en economische leven. Deze etnische verscheidenheid is met name zichtbaar in de publieke ruimte. Zichtbaar via de verscheidenheid aan winkels, maar ook zichtbaar door de diversiteit aan mensen die van verschillende werelddelen afkomstig zijn. Daarnaast is het ook zichtbaar in typische etnische plekken, plekken die voornamelijk gebruikt worden door één bepaalde etnische groep. Hoe mensen ook denken over multiculturaliteit, de realiteit is dat men ermee geconfronteerd wordt in de stedelijke publieke ruimte.

Ik heb onderzoek gedaan in Lombok, een multiculturele wijk in Utrecht. Diverse publieke ruimten zijn onderzocht, zoals een speeltuin, een park en een winkelstraat. Op basis van

observaties en interviews is inzicht verkregen in het gebruik en de waardering van deze publieke ruimten. De meeste publieke ruimten in Lombok worden bezocht door een verscheidenheid aan mensen: verschillende leeftijden, gender en etniciteit. Alhoewel sommige plekken selectiever zijn dan anderen, gebruiken de inwoners van Lombok de publieke ruimten voor dagelijkse activiteiten en voor recreatie.

Over het algemeen waarderen de inwoners de publieke ruimte positief; ze beschrijven deze ruimten als open, toegankelijk en de respondenten voelen zich betrokken bij de verschillende openbare plekken in Lombok. In dit artikel zal ik nader ingaan op het gebruik en de waardering van de Kanaalstraat, een multiculturele winkelstraat in Lombok. Ik maak hierbij gebruik van citaten, omdat deze inzicht geven in de individuele verhalen over de Kanaalstraat.

Karin Peters

Assistent professor Sociaal-ruimtelijke Analyse
karin.peters@wur.nl

Multicultureel en toegankelijk

De Kanaalstraat is een open en toegankelijke publieke ruimte. Het heeft, meer dan andere openbare plekken in Lombok, een aantrekkingskracht op mensen van verschillende leeftijden en culturele achtergronden. Het is een belangrijke en waarschijnlijk de meest bekende plek van Lombok: “Ja en als ik aan Lombok denk, dan denk ik eigenlijk gewoon heel sterk aan de Kanaalstraat als ik heel eerlijk ben. Paf dat beeld, dat drukke beeld.” De straat wordt omschreven als levendig, en als een plek waar je makkelijk een praatje maakt met andere gebruikers en met winkeleigenaren. Een Turks-Nederlandse vrouw omschrijft de Kanaalstraat als volgt:

“Winkels, fietsen, mensen, dubbel parkeren. Mensen van verschillende culturen, allerlei talen; je hoort heel veel verschillende talen in de Kanaalstraat. . . . Volgens mij zijn er meer dan 64 nationaliteiten. Druk en gezellig. Er zijn veel mogelijkheden om te winkelen. Gezichten, heel veel verschillende gezichten. Maar ook chaos en dubbel parkeren.”

Een Nederlandse vrouw vindt de Kanaalstraat geweldig leuk, en is voornamelijk onder de indruk van de levendigheid en verscheidenheid die je daar tegenkomt:

“Ik fiets er sowieso iedere dag overheen. Ik vind het gewoon een leuk stukje om overheen te fietsen, al is het soms onuitstaanbaar druk dat je denkt waarom fiets ik hier, ik kan net zo goed een andere straat nemen, maar nee, ik vind het heel leuk, en ik haal daar altijd mijn groente en fruit, altijd, en, ja, ik vind het gewoon heel leuk. [...], ik vind de Kanaalstraat fantastisch, ik ben echt een fan. [...] Het is een straat die altijd leeft, hoe laat je er ook komt en waar gewoon alle leeftijden altijd wakker zijn, op een of andere vreemde manier. [...] Maar vooral, vooral veel buitenlanders, dat ook wel, dat zou ik er wel bij zeggen, want, ja, dat is gewoon zo.”

Sommige respondenten klagen over het feit dat het in de Kanaalstraat te druk is op zaterdagen wanneer voornamelijk Turkse Nederlanders vanuit heel Nederland naar Utrecht komen om boodschappen te doen in de Kanaalstraat. Het chaotische verkeer en

het parkeren levert problemen op en creëert in toenemende mate een onveilige situatie voor de voetgangers. Deze drukte op zaterdagen is voor sommige inwoners van Lombok een reden om op zaterdag de Kanaalstraat te mijden.

De overweldigende, multiculturele uitstraling van de straat wordt door de meeste gebruikers genoemd als belangrijkste karakteristiek en is eveneens bevestigd in de observaties die ik heb gedaan. Maar, er zijn ook respondenten die de Kanaalstraat typeren als een niet-Nederlandse straat die voornamelijk wordt bezocht door mensen met een Marokkaanse, Turkse en Surinaamse achtergrond. Dit wordt als volgt omschreven door een Marokkaans-Nederlandse man:

“De Kanaalstraat is gezellig, is gezellig maar het, het schrikt toch de Nederlanders af, omdat de meeste mensen eh, meestal Turken, Marokkanen zijn. Maar [...] het is wel gezellig om te winkelen, het is wel leuk, begrijp je, en het is net als buitenlandse markt, je kan afdingen, dus ja. Het is er best wel goedkoop, ook om boodschappen te doen.”

Iemand die een uitkering heeft [...]. voor eh, dertig, twintig euro heb je een karretje boodschappen. En volgens mij komen ook veel Nederlanders in de Kanaalstraat, en ook Surinamers, multicultureel gewoon.”

Deze ervaring refereert waarschijnlijk niet naar het bezoekende publiek zelf maar meer naar de atmosfeer van ‘otherness’ die er voor kan zorgen dat sommige mensen zich een buitenstaander voelen. Maar voor de meerderheid van de inwoners van Lombok bevestigt de Kanaalstraat het multiculturele karakter van Lombok waarvan zij heel nadrukkelijk onderdeel van uitmaken en welke zij mede vormgeven, aldus een Turks-Nederlandse man:

“Je ziet hier ook een sfeer van, ja, een sociale sfeer, wel een beetje een sfeer van de Middellandse Zee zou ik zeggen, dat mensen meer open met elkaar zijn, ook als ze elkaar niet kennen. Ik zie het hier in mijn zaak ook, er komen mensen veel kennismaken, hier gewoon, er wordt gewoon met elkaar gepraat. Dus, het is socialer.... Er heerst hier een plezierige atmosfeer, zeker wanneer het erg druk is en als mensen praten en lachen. Mensen van diverse nationaliteiten. Dus er wonen waarschijnlijk meer Turken en Marokkanen hier, maar ook andere nationaliteiten, alle nationaliteiten die in Nederland aanwezig zijn, zie je hier in de Kanaalstraat.”

Ontmoetingen

Dus, uit de interviews en observaties blijkt dat de Kanaalstraat een multiculturele straat is die gekarakteriseerd wordt met termen als levendig, mediterraan, druk en multicultureel. In deze straat vinden veel korte en vluchtige inter-etnische ontmoetingen plaats. Ontmoetingen die de respondenten over het algemeen erg waarderen. Een Nederlandse vrouw zegt hierover het volgende:

“Ik ga meestal naar dezelfde winkels. Ik maak daar een praatje met de eigenaar of met de mensen die buiten staan. Ik ken deze mensen niet, ik ken namelijk weinig mensen

in deze buurt. Mensen beginnen te praten wanneer ik bijvoorbeeld bij mijn fiets sta. Ik vind dat altijd leuk.”

En een Israëliisch-Nederlandse vrouw vertelt:

“Er is op daar een hele leuke kledingwinkel van een Marokkaanse vrouw, die is heel aardig. Met haar heb ik heel goed contact, zelfs. Echt een heel sympathieke vrouw.”

Hoewel de meeste ontmoetingen dus kort en vluchtig zijn, geven de respondenten aan hoe leuk zij het vinden als vreemden samen lachen en praten in een relaxte sfeer. Ze denken dat de Kanaalstraat goede relaties tussen de bewoners in deze wijk bevordert:

“Iedereen die in Lombok woont komt in de Kanaalstraat en iedereen maakt daar in principe ook positief gebruik van; het is prettig dat al die winkeltjes er zitten en iedereen komt daar ook graag en maakt daar ook echt gebruik van, daarom wil je in Lombok wonen. Het feit dat iedereen in principe met een positief gevoel naar toe gaat, ik denk dat het er wel aan bijdraagt [goede relaties].”

Tot slot

De Kanaalstraat is een winkelstraat waar mensen zich veilig en comfortabel voelen. Maar respondenten geven wel aan dat problemen met verkeer een reden zijn om de Kanaalstraat op sommige dagen niet te bezoeken. Verder blijkt uit mijn studie dat de inwoners van Lombok de culturele diversiteit waarderen en erkennen dat dit een van de karakteristieken van Lombok is die Lombok een gewilde wijk maken om in te leven. Maar, deze waardering voor diversiteit leidt niet tot multiculturele ontmoetingen die veel verder gaan dan een praatje in de winkel. Dit bevestigt eerder onderzoek: multiculturaliteit wordt beschouwd als een soort veelkleurig landschap dat mensen prettig vinden als decor om in te leven, naar te kijken en van te genieten. Maar, de privé levens van deze mensen blijven gescheiden (Van Beckhoven &

Van Kempen: 2003) of zoals Butler (2003) stelt: the ‘other’ is little more than ‘social wallpaper’ (p. 2484). Hoewel er veel mogelijkheden zijn om elkaar te ontmoeten, te spreken en relaties op te bouwen, een transformatie van publieke familiariteit en elkaar groeten in de winkelstraat, naar meer duurzame verbindingen, vindt niet plaats (Blokland & Van Eijk, 2010).

Veel Nederlandse respondenten wonen in Lombok, of zijn zelfs naar Lombok verhuisd, vanwege het multiculturele karakter, maar zij hebben (nog) niet de intentie om onderdeel te worden van een multiculturele gemeenschap.

Literatuur

Blokland, T. and van Eijk, G. (2010). Do People Who Like Diversity Practice Diversity in Neighbourhood Life? Neighbourhood Use and the Social Networks of ‘Diversity-Seekers’ in a Mixed Neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume [http://www.informaworld.com/smpp/tile~db=all~content=t713433350~tab=issueslist~branches=36-v3636\(2\):p313-332](http://www.informaworld.com/smpp/tile~db=all~content=t713433350~tab=issueslist~branches=36-v3636(2):p313-332).

Butler, T. (2003). ‘Living in the bubble: gentrification and its “Others” in North London’, *Urban Studies*, 40(13): 2469-86.

Van Beckhoven, E., and R. van Kempen (2003). ‘Social effects of urban restructuring: A case study in Amsterdam and Utrecht, the Netherlands’, in: *Housing Studies*, 18, 6, pp. 853-875.

Summary

In public spaces the signs of ethnic diversity are visible in a large variety of shops, in the mixture of people originating from all over the world, but also in typical ethnic spaces, predominantly used by specific ethnic groups. This article focuses on the use and meaning of urban public spaces for people with various ethnic backgrounds. This article is based on qualitative research conducted in Lombok, Utrecht, the Netherlands. I will show that the inhabitants appreciate cultural diversity but that this appreciation of diversity does not lead to multicultural interactions that go beyond small talk in shops.

Boeken

Green Dream; how future cities outsmart nature

The Why Factory

Redactie: W. Maas, P. Haikola en U. Hackauf

NAi Uitgevers (2010)

ISBN 978-90-5662-741-6

Prijs € 30,00

408 p.

In *The Green Dream* gaat The Why Factory, een internationale denk-tank en onderzoekscentrum, op zoek naar duurzaamheid, 'GREEN', in de architectuur en stedenbouw van nu. The Why Factory is geïnitieerd door het bureau MVRDV en Delft University of Technology en maakt visualisaties en modellen voor onze steden van de toekomst.

Het eerste gedeelte van het boek beschrijft 22 observaties op het groen van vandaag de dag. Grafieken, kengetallen en algemene opvattingen over duurzaamheid worden onder de loep genomen en van meerdere kanten kritisch bekeken. Op een heldere en inzichtelijke manier, vaak met behulp van grafieken, afbeeldingen en referentiebeelden, worden statements kracht bij gezet. Mooie voorbeelden van observaties zijn de stellingen dat 'trees are misinterpreted' en 'local food is overrated'. The Why Factory laat de lezer zien, dat algemene opvattingen en recente trends niet altijd de beste en meest duurzame oplossingen hoeven te bieden. De stellingen zijn vaak

relativerend. De lezer wordt gewezen op zijn/haar rol in de complexe netwerken van de maatschappij en de manier waarop wetenschappers en media omgaan met het begrip duurzaamheid. Soms zijn de stellingen nogal brutaal en lomp, maar dat maakt het effect op de lezer des te groter. Het zet je aan het denken, wat precies de bedoeling is van The Why Factory.

In het tweede gedeelte van het boek geven de schrijvers een voorbeeld van een groene, duurzame stad. Berekeningen laten zien hoeveel land, voedsel, water etc. een stad nodig heeft, wat vervolgens met grafieken en andere visualisaties concreet wordt gemaakt. De toekomstbeelden in het laatste gedeelte van het boek, weergegeven in mooie visualisaties, zijn wat vergezocht en surrealistisch, met een frisse toon van potenties en kansen. De ideeën worden tot op zekere hoogte onderbouwd en uitgewerkt, maar missen echte diepgang. Dit hoeft ook eigenlijk niet, het zijn meer dromen voor de toekomst. Zo laat "Nine Green Dreams" zien hoe groene steden eruit zouden kunnen zien; er worden prachtige impressies getoond van bijvoorbeeld voedselafval die hangen boven het Barcelona van Cérda, gigantische bloemvormige zonnecentrales die de energievoorziening voor Phuket moeten gaan verzorgen en "dauwbergen" die het watertekort van Caïro moeten gaan verhelpen.

Aan de typografie van het boek is veel aandacht besteed. De grote verscheidenheid aan lettertypes en afbeeldingen is echter vrij onrustig en leidt soms af van de inhoud. De vele visualisaties verduidelijken over het algemeen wel goed het verhaal en ook de grote kleurenafbeeldingen van de toekomstbeelden voegen echt iets toe. Alles bij elkaar is het een boek vol inhoud, gedachten en toekomstbeelden. Door de luchtige toon en puntsgewijze opzet leest het boek makkelijk en de vele afbeeldingen maken het toegankelijk en vaak ook overtuigend. Het is te zien dat de schrijvers met veel plezier en creativiteit met het onderwerp aan de gang zijn gegaan, een enthousiasme dat ze goed weten over te brengen.

Flore Bijker

Hundertwasser Architectuur; naar een natuur- en mensvriendelijker manier van bouwen

A. Taschen & A.C. Fürst

Librero Nederland b.v., Kerkdriel (2008)

ISBN 978-3-8228-8382-2

Prijs € 29,95

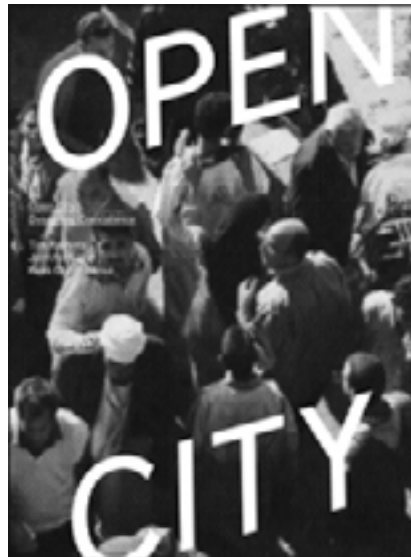
320 p.

Een wereld vol kleuren en vormen prikkelen het oog bij het lezen van dit boek. Hundertwasser architectuur gaat over een man, die met een frisse en wakkere blik kijkt naar de wereld van de 20e eeuw en zijn verbazing en verontrusting tot uiting brengt in zijn schilderijen, manifesten, demonstraties, architectuurmodellen en ontwerpen. Gedreven door een diep geloof in de scheppende impuls van ieder mens ontwikkelt Hundertwasser zijn eigen filosofie als antwoord en weerklink op zijn omgeving.

In zijn vroege schilderijen van de '50 jaren verweven in sprekende kleuren architectuur, mens en natuur op een bijna utopische wijze. Uit de begeleidende teksten van hem zelf spreken zijn ideeën over architectuur, die hij later verder zal ontwikkelen. Als architectuurfilosoof houdt hij openbare demonstraties en protestacties tegen de ontwikkelingen in de moderne wereld en het functionele bouwen. Zo zegt hij; "Iedereen zou moeten kunnen bouwen en ook moeten bouwen, en zo de echte verantwoordelijkheid dragen voor de vier muren waartussen hij woont. De mens moet zo zijn kritisch-scheppende functie weer gaan vervullen die hij

verloren heeft en zonder welke hij ophoudt als mens te bestaan." Eigen teksten, brieven, overdenkingen, manifesten en beschrijvingen van zijn acties geven een helder en treffend beeld van zijn kracht, geloof en daad in de alternatieven die hij voorstelt. Hundertwasser houdt je als het ware een spiegel voor en schut je wakker voor de ontwikkelingen van de moderne tijd. Als oplossingen reikt hij simpele, soms kinderlijk naïeve mogelijkheden aan. Het raamrecht is een principe, waarbij iedere bewoner het recht moet hebben om vanuit zijn raam, zover zijn arm met penseel reikt, zelf te kunnen veranderen wat hij wil. Zo zal van verre zichtbaar zijn dat er een mens woont. Het boomhuurders principe is eveneens een zeer concrete ingreep, die Hundertwasser voorstelt toe te passen om de kwaliteit van de stedelijke woonomgeving te verbeteren. De boomhuurders zijn bomen die vanuit een klein kamertje met raam vanuit een pand naar buiten groeien. Ook in zijn architectuurmodellen spreekt hij over het samengaan van architectuur en natuur. "Het horizontale is van de natuur, het verticale is van de mens." Zo zouden daken groen en bebost moeten zijn, zoals hij laat zien in verschillende maquettevormen. Als architectendokter in '80-'90 jaren krijgt hij de mogelijkheid bestaande projecten te transformeren volgens zijn filosofie. De projecten worden net als in het laatste deel van het boek begeleid door teksten en schetsen van Hundertwasser en foto's van de resultaten. De kleuren en vormen zijn eigenzinnig en uitgesproken des te meer in zijn eigen architectuurprojecten. De reeks van projecten vormt een mooi overzicht in het laatste deel van het boek. Constante beweging en ontwikkeling straalt het werk van Hundertwasser uit. Zo leek hij vitaal en veerkrachtig, altijd betrokken bij zijn werk en omgeving. Dat vuur en enthousiasme spreekt en werkt aanstekelijk bij het lezen van dit boek. Als inspiratiebron en prikkeling van de zinnen een aanrader voor ieder!

Linda Fritschy

Open city; Designing coexistence

T. Rieniets, J. Sigler, K. Christiaanse (red.)
SUN Publishers, Amsterdam (2009)
ISBN 978-90-8506-783-2
Prijs € 42,50
464 p.

Tijdens de 4e internationale architectuur biënnale in Rotterdam werd de relatie tussen architectuur en sociale duurzaamheid onderzocht. De gevolgen van migratie, massa, mobiliteit en communicatie veranderen onze waarneming van afstand en verschil. Individualisme vormt steeds meer de drijvende kracht voor het social leven. Hierdoor veranderen de steden en hoe we met elkaar samenleven. De vraag is niet langer of we met elkaar samenleven maar hoe we met elkaar samenleven en hoe we de bronnen en kansen delen die de stad te bieden heeft. In *Open city; Designing coexistence* is dit de centrale vraag die wordt behandeld. Het is een verzameling van onderzoek en voorstellen van internationale experts die voor het congres waren gevraagd om methodes te ontwikkelen om het samenleven toegankelijker te maken en te promoten in de huidige steden. Een 'open stad' heeft een gelijke verdeling van toegang tot stedelijke bronnen en mogelijkheden en zorgt in het verlengde daarvan ook voor het samenleven van verschillende groepen en individuen die eerlijk delen. Het boek is verdeeld in twee delen. Waarbij in het eerste deel 'Dimensions'

een theoretisch basis wordt gelegd voor 'de open stad.' In het tweede deel 'Situations' worden verschillende mogelijkheden onderzocht om een 'open stad' te creëren.

De bijdrages van de verschillende experts zijn erg interessant en leerzaam. De scheiding tussen de twee delen is verhelderend en vormen een mooie aanvulling ten opzichte van elkaar. De lay-out van het boek doet echter zwaar te niet voor de waardevolle inhoud van dit boek. Liefde op het eerste gezicht in de boekhandel blijft uit omdat het meer doet denken en ook aanvoelt als een telefoonboek dan een boek met inhoud. Helaas ontstaat ook geen liefde bij een tweede aanblik van de lay-out. Zo wisselt het lettertype en verspringt de pagina indeling tusseneen staande en liggende blad opmaak waardoor je als lezer al draaiende het boek moet lezen. Soms is de tekst onleesbaar doordat deze door afbeeldingen loopt. Soms zijn ook afbeeldingen over elkaar heen opgemaakt waardoor de ondertitels niet meer te begrijpen zijn. Daarnaast wordt een enkele keer een alinea dubbel gedrukt. Voor een architectuur boek is zo een vormgeving op zijn minst verrassend te noemen.

De inhoud maakt het zeker waard om deze slordigheidsfoutjes uit de lay-out te halen en vervolgens het boek opnieuw uit te brengen. Dat zou de leesbaarheid en de bijzondere verzameling van bijdrages van experts van uiteenlopende disciplines uit diverse landen zeker recht doen.

Ricky van Lingen

Posities

S. Franke, A. Jolles, P. Vollaard (red.)
NAi Uitgevers, Rotterdam (2010)
ISBN 978-90-5662-652-5
Prijs € 49,50
220 p.

Dit boekwerk bevat zes portfolio's van architectuurfotografen en gaat in op de positie van de documentaire-fotografen van stad, landschap en architectuur ten opzichte van zijn onderwerp en opdracht. Sommige van deze fotografen zijn actief bij ontwerp bureaus zoals Hans Werleman bij OMA en Jeroen Musch bij West8. De andere besproken fotografen zijn Bas Princen, Ralph Kamena, Theo Baart en James Linders. Zij benaderen het object in een meer artistieke manier. Allen maken ze karakteristieke architectuurfotografie zoals tegenwoordig veel geprezen wordt. Kenmerkend voor deze fotografen is dat zij geen journalistiek bedrijven, zij maken geen reportage, maar een 'zorgvuldig voorbereide compositie van een verhaal'. 'Posities' betreft de wijze waarop deze hun rol definiëren, hun verhouding tot de opdrachtgever bepalen, en de ambitie die zij hebben om zich te mengen in de discussie en beeldvorming rond architectuur, stedenbouw en landschapsdiscipline. In dit boek worden zes verschillende posities besproken aan de hand van hun eigen ervaring verwoord in korte essays. Welke rol speelt de representatie van het gefotografeerde? Wat verwacht de opdrachtgever? Hoe verhoudt zich die representatie van de gefotografeerde objecten zich tot het kunstzinnige? En natuurlijk zijn het vooral de vele foto's die laten zien hoe de zes verschillende fotografen tegenover het Nederlandse landschap en stedenbouw staan. Midden

op de lijn tussen de werkelijke documenterende fotografie en het artistieke bevindt zich de fotograaf die graag in opdracht werkt, maar die opdracht wel herformuleert en er een eigen interpretatie aan toevoegt. Juist deze foto's zijn interessant, aldus de auteurs. Dit is 'de meest relevante vorm van fotografie voor de ontwikkeling en verdieping van alle ontwerpende disciplines.' Het boek laat veel ruimte voor interpretatie. Een goed punt natuurlijk, maar deze uiteenzetting lijkt vooral een vluchtige poging te doen de discussie hierover aan te zwengelen. Toch landt de bedoeling van het boek niet. Een helder verhaal met kop en staart lijkt te ontbreken. En dat maakt dit boek eigenlijk tot niet anders dan een mooi vormgegeven etalage met fraaie foto's, erg fraaie foto's welteverstaan.

Peter Davids

De functionele stad; de CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960

K. Somer
NAi uitgevers, Rotterdam (2007)
ISBN 978-90-5662-576-4
Prijs € 49,50
304 p.

"Eerst de analyse en daarna pas het synthetische werk, het ontwerpen." In plaats van "den leek door middel van schoone teekeningen ideale steden voor

te toveren" wilden zij lering trekken uit het onderzoek om bij een volgende gelegenheid met weloverwogen plannen te kunnen komen. Zij refereert hier naar de CIAM, een dynamische vernieuwingsbeweging uit 1928. 'De functionele stad' geeft inzicht in deze beweging vanuit een Nederlands perspectief wat wordt geboden door de schijnwerpers te richten op de Nederlandse architect en stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren.

Van Eesteren was van 1930-1947 voorzitter van de CIAM en onder zijn bewind werd een collectieve werkwijze vastgesteld. Hij omschreef de CIAM geest als "eerst werken dan pas praten." Het congres wat onder zijn bewind werd gehouden staat hierbij centraal in het boek met gelijknamige titel, 'De functionele stad'.

Als je snel een overzicht wil krijgen van de CIAM en haar gedachtegoed is dit niet het meest geschikte boek. Wil je echter echt een goed en compleet beeld krijgen van de ideeën, congressen en de invloed van Cornelis van Eesteren of van de CIAM vanuit Nederlands perspectief, dan heb je het goede boek in handen. Het is erg gedetailleerd en nauwkeurig beschreven.

Misschien verwacht je nu, een saai boek vol feitjes over een vergane tijd. Niets is minder waar. Hoewel de tekst duidelijk de diepte in gaat is het een leesbaar en rijklijk geïllustreerd. De illustraties zijn zeer uiteenlopend en boeiend van aantekeningen tot afbeeldingen van de leden van de CIAM, van aankondigingen voor congressen tot afbeeldingen van de ideale steden die ze voor ogen hadden, van publicaties tot schema's voor socialistische steden.

Kortom geheel in de geest van de CIAM; een boek op basis van onderzoek met inhoud, maar ook esthetisch en volgens een strak stramien vormgegeven.

Ricky van Lingen

Big pieces of time; observatorium

Observatorium
010 Publishers (2010)
ISBN 978-90-6450-680-2
Prijs € 39,50
288 p.

Big pieces of time is a book about three men who form Observatorium. They are all concerned with how someone creates a picture of the world in relation to himself or herself. In twelve chapters they describe and present Observatorium's philosophy each chapter is illustrated by one project. Large images, people's reactions and impressions of the project support these philosophy in these chapters. This diversity in text and images create a lively book. Together all chapters and pictures create a colourful palette and panorama of Observatorium's work, passion and ideas about the space we live in. The following citation is in short the outline of these twelve interesting and inspiring chapters.

"TIME AND SPACE FOR FOCUSING ATTENTION

Art needs a spectator. Creating time and space for focussing attention means giving, through the work of art, ample time and space to the spectator. The exhibition space takes on the nature of a dwelling, an opportunity for meaning to arise in the course of a prolonged, uninterrupted stay.

OTIUM NEGOTIUM

An observatorium is a paradoxical space into which you withdraw in order to determine your relationship to the world. Perception of the surroundings is impossible without a gaze into the inner self. Isolation is a form of participation.

LINKING SEPARATE WORLDS

Observatorium takes a stand against the fragmentation of the world into separate zones for working, leisure, transport, shopping, housing, nature and waste. Observatorium rejects the boundaries between the separate worlds, and uses them to make connections.

CIVILIZATION IS MAINTENANCE

Observatorium makes works of art that are "unfinished" and which develop in time. Civilization is similarly not a snapshot in time but a process. Maintenance is part of that development, not of the status quo.

THE WORK IS NOT FINISHED UNTIL SOMEONE USES IT

Observatorium orchestrates liveliness and provokes people to expand or modify their projects and sculptures. The basis for a public sculpture is established by a claim on space. The basis for a lively public space is appropriation by people.

MAKE USE OF CONFLICT

Conflict and rancour exist alongside harmony and civilization. Art does not take sides, but worms its way between these opposites and makes proposals for coexistence. Turn antitheses into ostensible antitheses.

DESIGN WHAT IS THERE

Emptiness and silence are hard to design. When available, Observatorium incorporates these characteristics into design. There are three ways to do it: do nothing, protect them, and make them visible.

A SCULPTURE IS IDEALLY THREE THINGS

A sculpture is ideally three things: a work of imagination, a reflection on the surroundings and a foundation of communality. It is there to be accepted and experienced, it discloses the nature of the context and motivates action.

CELLA, COURTYARD, DOMAIN

Diversity of space arouses curiosity and creates diversity of use. The succession of cella, courtyard and domain, phases the fluid links between inside and outside. Private and public are established in dialogue.

THE WORLD, AS TOLD

Observatorium makes sculpture for observing the world. It has to be used. The artist can initiate any sort of use which responds to the needs and ideas of the people it was made for. If he is the host in his own work, he is able to tell the story of its use and include reflections by others in his body of work.

STANDSTILL AND MOVEMENT

Space for speed is always surrounded by slow space. These spaces are usually separated as much as possible. Observatorium promotes sculpture that links these spaces together and creates opportunity for observation.

ANTONELLO

An "Antonello" in Observatorium's parlance is an inhabited sculpture. It is an object into which the person has withdrawn to perform a self-imposed task, while remaining observable and possibly open to interruptions. The thin line between public and private is inherent to the observer and spectator." As students and professionals working with and in space this book could provide another perspective on the way we are approaching space. Observe your observation!

Linda Fritschy

Designing with attention to human
proportion turns the public
domain into more than
asphalt and walls,
which stimulates
STREETLIFE!

ABONNEE WORDEN?

VOOR SLECHTS €15,- PER JAAR

Tijdschrift TOPOS is een periodiek over landschapsarchitectuur, ruimtelijke planning en sociaal-ruimtelijke analyse. Het tijdschrift verschijnt 3 keer per jaar en een lidmaatschap kost slechts 15 euro. Iedere uitgave van TOPOS behandelt zeer uiteenlopende onderwerpen rond een centraal thema. Als vaste rubrieken vindt u naast artikelen over het thema, ook boekrecensies, columns, afstudeerwerken, nieuwtjes, en nog veel meer.

Bent u geïnteresseerd in een abonnement op dit blad dan kunt u lid worden door de onderstaande bon in te vullen en te sturen naar TOPOS, postbus 47, 6700 AA te Wageningen. U kan ook lid worden door te mailen naar st.topos@wur.nl of via onze website www.toposonline.nl.

Abonnement

Ja, ik wil een abonnement op TOPOS. Dit abonnement heeft een looptijd van een jaar. Na het voldoen van de abonnementsgeld ontvang ik ook de eerdere nummers die TOPOS dat jaar uit heeft gebracht. Het abonnementsgeld van 15 euro maak ik onder vermelding van mijn naam en adres over op rekeningnummer 397090846 t.n.v. Genius Loci inzake Topos te Wageningen.

Gegevens

Naam

Bedrijfsnaam *(indien van toepassing)*

Adres

Postcode

Woonplaats

Telefoonnr.

E-mail

Datum

Handtekening

Volgende keer in TOPOS

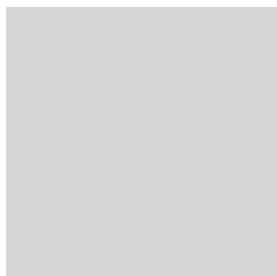
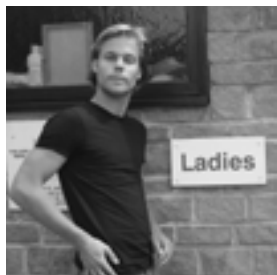
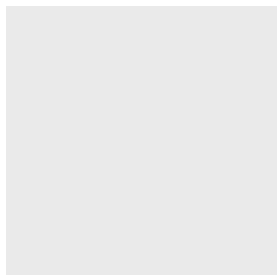
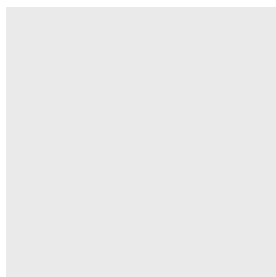
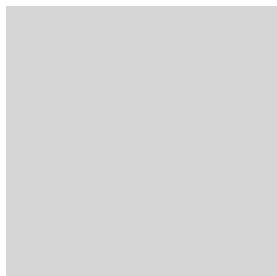
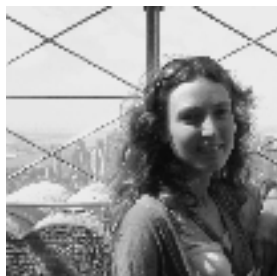
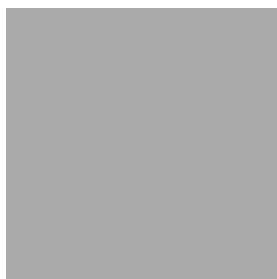
REFLECTIE REFLECTIE

In het volgende nummer blikken we terug op de ontwikkelingen die ons vakgebied heeft ondergaan in zowel de praktijk als in het onderwijs. Onder de noemer 'reflectie' zal door een grote diversiteit aan auteurs een blik worden geworpen op de Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning door de jaren heen. Zo zal er geschreven worden over de rol van prijsvragen en hoe de winnende ontwerpen een afspiegeling zijn van de tijdsgeest, zal in worden gegaan op het nieuwe fenomeen 'architectentitel' en bekijken we het thema in een internationale context. Dit en meer, in de volgende TOPOS! Verwacht in het begin van het nieuwe jaar.

Lidmaatschapskaart

Stuur de ingevulde kaart in een voldoende gefrankeerde envelop naar:

TOPOS
Postbus 47
6700 AA Wageningen

Colofon

TOPOS is de periodiek van de studie-richtingen Landschapsarchitectuur, Ruimtelijke Planning en Sociaal-Ruimtelijke Analyse van Wageningen Universiteit. Het blad wordt gemaakt door studenten en verschijnt driemaal per jaar.

Abonnementen

Een abonnement op het tijdschrift TOPOS kost 15 Euro per jaar. Bij overmaking van dit bedrag op rek.nr. 397090846 ten name van TOPOS in Wageningen, krijgt u de reeds verschenen nummers van het betreffende jaar en de nieuwe nummers toegestuurd. Een abonne-ment op TOPOS loopt van januari tot december. Opzeggingen dienen voor 1 december te geschieden. Leden van de studievereniging Genius Loci en medewerkers van het Laboratorium voor Ruimtelijke Planvorming ontvangen TOPOS gratis. Voor inlichtingen kunt u mailen naar: st.topos@wur.nl

Redactie

Flore Bijker, Sanne Broekhof, Peter Davids, Linda Fritschy, Ricky van Lingen, Diederik van der Loo, Hessel Rasch, Sjoerd van Telgen, Hanne de Witte

Eindredactie

Ricky van Lingen

Vormgeving

Sjoerd van Telgen, Hanne de Witte

Foto voorkant

Peter Davids

Met medewerking van

Kristof Van Assche

Contactpersoon

Sanne Broekhof

Contact

st.topos@wur.nl
www.toposonline.nl

Druk

GVO Drukkers & Vormgevers, Ede

Oplage

650 exemplaren

Registratie

ISSN 1572-302X

Fotovertantwoording: Peter Davids